

Prethodno priopćenje
UDK 329(497.5)HSP“1990/1992”
355.02(497.5)“1991/1995”
32:159.9(497.5)
Primljeno: 20. siječnja 2014.

Obnavljanje i djelovanje Hrvatske stranke prava, 1990-1992.

VELIMIR VESELINOVIĆ

Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu

Sažetak

Autor u radu na temelju stranačke arhive, novinskoga gradiva i literature prikazuje obnavljanje, politički program i djelovanje Hrvatske stranke prava (HSP) od 1990. do 1992. godine. Obrađeni su politički ciljevi stranke, najvažnije osobe stranke u tom razdoblju, značajke izbornih nastupa i rezultati na parlamentarnim i predsjedničkim izborima 1992. godine. Nakon uspostave višestranačja stranku su obnovili Dobroslav Paraga i Ante Paradžik. Glavni program stranke bio je uspostava nezavisne hrvatske države. HSP sudjeluje u obrani Hrvatske na početku Domovinskog rata organiziranjem paravojsnih postrojbi, zbog čega ga je vladajuća Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) željela prikazati kao stranku opasnu za demokratski i ustavni poredak Republike Hrvatske, naročito nakon bitke za Vukovar 1991. godine. Kritički odnos prema politici koju je vodio HDZ bila je jedna od temeljnih karakteristika djelovanja HSP-a jer je vodstvo stranke prisvajalo monopol na ispravno tumačenje hrvatskih nacionalnih interesa. Političko djelovanje HSP-a početkom devedesetih rezultiralo je raskolima u stranci, političkim ubojstvima i sudskim progonima vodećih stranačkih dužnosnika.

Ključne riječi: Hrvatska stranka prava, Hrvatske obrambene snage, Dobroslav Paraga, političke stranke, Domovinski rat

Uvod

Proces demokratizacije i uspostave višestranačja u SR Hrvatskoj koji se može pratiti od 1989. godine rezultirao je odlukom Sabora SR Hrvatske u siječnju 1990. o proglašenju Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o društvenim organizacijama i udruženjima građana, čime je omogućeno slobodno i dobrovoljno udruživanje gra-

dana u razne društvene organizacije.¹ U to vrijeme društveno-političkih promjena Savez komunista Hrvatske reformira se i liberalizira te krajem 1989. godine dopušta održavanje višestranačkih izbora i donosi odluku o legalizaciji stranaka koje su nastale iste godine. Ranije te godine, već 20. svibnja 1989. godine u Zagrebu održana je Osnivačka skupština Hrvatskoga socijalno-liberalnog saveza (HSLS), prve opozicijske stranke u Hrvatskoj koja je osnovana nakon Drugog svjetskog rata. Zvonko Lerotić smatra da je višestranačje kao prvi oblik političkog pluralizma u Hrvatskoj bilo snažan pokretač nacionalnih snaga. “Višestranačje je zbog toga, bez obzira što su se formalno pojavile stranke, bilo jedan spontani nacionalni pokret koji je doveo do smjenjivanja komunističkih vlasti i na kraju doveo Hrvatsku do nezavisnosti i međunarodnog priznanja. Politički je pluralizam bio, tako, instrumentom nacionalne slobode i stvaranja državne samostalnosti, on je bio u funkciji *nation-building* procesa” (Lerotić, 1997: 6-7). Pored novih stranaka i Saveza komunista Hrvatske javila se ideja o obnavljanju nekih povijesnih hrvatskih političkih stranaka, točnije Hrvatske seljačke stranke (HSS) i Hrvatske stranke prava (HSP). U najdramatičnijem trenutku uvođenja višestranačja i borbe za stvaranje hrvatske države HSP je bio u opoziciji prema komunistima, Koaliciji narodnog sporazuma i Hrvatskoj demokratskoj zajednici (HDZ) koja je nakon osnutka ubrzo postala najsnažnija stranka, s obilježjima populističkog i nacionalnog pokreta. HDZ je osnovan 17. lipnja 1989. godine, a za predsjednika je izabran Franjo Tuđman. Unutar Inicijativnog odbora HDZ-a postojale su dvije struje, jedna koja je podržavala Tuđmana i druga koja je za predsjednika podržavala Marka Veselicu, koji je ubrzo potisnut u drugi plan. To je dovelo do razdora u stranci, osobito nakon što je Tuđmanova struja organizirala da se Osnivačka skupština HDZ-a održi na nejavnom mjestu na koje Veselica i njegove pristaše nisu bili pozvani. Naime, tadašnje su vlasti donijele odluku o zabrani održavanja Osnivačke skupštine HDZ-a, najavljenog za 17. lipnja 1989. godine u hotelu “Panorama” u Zagrebu (Radoš, 2012: 10-17).

Obnavljanje Hrvatske stranke prava 1990. godine

Dobroslav Paraga bio je suvremeni pravaški prvak i inicijator obnavljanju HSP-a. Hrvatska i jugoslavenska javnost za Paragu su saznale 1980. godine kada je kao zagrebački student prava i teologije organizirao peticiju upućenu Predsjedništvu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) za amnestiju političkih zatvorenika koja je nosila naziv “Prijedlog za donošenje zakona o amnestiji političkih zatvorenika zatvorenih i zbog tzv. verbalnog delikta”. Među potpisnicima peticije bili su Vlado Gotovac, Dobriša Cesarić, Ivan Supek i Franjo Tuđman (Paraga, 1995:

¹ Zahvaljujem g. Stjepanu Špeharu, predstavniku HSP-a (nakon raskola HSP-a 1861.), što mi je omogućio uvid u službene stranačke dokumente bez kojih bi ovaj rad bilo mnogo teže napisati. Većina preslikanih dokumenata dostupna je kod autora ovog rada.

15-16). Nakon toga Paraga je uhićen te je postao “najmlađi jugoslavenski disident” (Spehnjak i Cipek, 2007: 281). Osuđen je na četiri godine zatvora koje je odslužio na Golom otoku i Lepoglavi. *Amnesty International* proglasio ga je zatvorenikom savjesti. Nakon izlaska iz zatvora Paraga se kao istaknuti borac za ljudska prava u američkom Kongresu 1989. godine izborio za izglasavanje Rezolucije 169 koja osuđuje SFRJ zbog kršenja ljudskih prava i zatvaranja političkih protivnika. Rezolucija 169 bila je potaknuta osobnim djelovanjem Dobroslava Parage, te mu je dala potporu u njegovim naporima za veće poštivanje ljudskih prava u SFRJ. Osim u SAD-u Paraga je o montiranim sudskim procesima političkim protivnicima i kršenju ljudskih prava govorio i u Njemačkoj, Austriji i bivšoj Čehoslovačkoj, gdje su ga primali vodeći državni dužnosnici. Na poziv austrijskog predsjednika Kurta Waldheima i vicekancelara Josefa Rieglera Paraga je doputovao iz Washingtona u posjet Beču, odakle je u veljači 1990. godine medijima i javnosti u Zagrebu poslao pismo-inicijativu za osnivanje osnivačke skupštine HSP-a pod nazivom “Obavijest o inicijativi za utemeljenje pripremnog odbora za moguću obnovu Hrvatske stranke prava, sa sjedištem u Zagrebu”. Prema Paragi, “glavni povijesni i politički cilj stranke bio bi uspostava slobodne i samostalne hrvatske države na etničkom i povijesnom području hrvatskog naroda i naroda koji s njim u zajednici živi, te pridobivanje potpore odlučujućih svjetskih čimbenika za taj program” (Paraga i Paradžik, 1991: 233-235). U pismu-inicijativi bilo je govora o prvim višestranačkim izborima 1990. godine u Hrvatskoj za koje je Paraga smatrao “da će se održati bez elementarnih demokratskih pretpostavki za slobodno stranačko djelovanje nezavisnih hrvatskih političkih stranaka, pokreta, društava i pojedinaca iz Hrvatske i inozemstva” (*ibid.*).

Nakon pročitano pisma Ante Paradžik osnovao je u Zagrebu 25. veljače 1990. godine Inicijativni odbor za obnavljanje HSP-a. Paradžik je 1971. godine, u vrijeme *Hrvatskog proljeća* bio predsjednik Saveza studenata Hrvatske, a nakon sloma *Hrvatskog proljeća* uhićen je i kao politički zatvorenik osuđen na tri godine zatvora koje je odslužio u Lepoglavi. Paradžik je imao iskustva u formiranju političkih stranaka i udruga jer je sudjelovao u Inicijativnom odboru HDZ-a gdje je bio u krugu ljudi koji su podržavali Marka Veselicu za predsjednika. Pored toga pisao je i statut HDZ-a. Nakon što je Franjo Tuđman na sumnjiv način postao predsjednikom HDZ-a, Paradžik je s Markom i Vladimirom Veselicom osnovao Hrvatsku demokratsku stranku (HDS), iz koje je istupio nezadovoljan političkim programom koji nije imao za cilj nezavisnu hrvatsku državu. HDS je u to vrijeme, kao i HDZ, u programskim načelima zastupao stajalište da Hrvatska svoje pitanje treba rješavati u okviru preustroja SFRJ u konfederaciju, odnosno zajednicu nezavisnih država. Komentirajući razloge razilaženja s HDZ-om, Paradžik je naveo kako je u toj stranci bilo dosta onih koji su prije bili protiv samostalne Hrvatske i koji su ga progonili za vrijeme komunizma. “U HDZ su mnogi ušli radi karijerizma, položaja, radi lakšeg života i probitaka. Neki su još jučer bacili crvenu knjižicu, a već danas postali vatrene pri-

stalice HDZ-a. Da je barem zadržana jedna selekcija, kao npr. da nitko ne može biti član jedne takve stranke (HDZ-a, op. a.) koji nije na vrijeme vratio crvenu knjižicu ili da mogu biti svi oni koji zadnjih pet godina nisu bili u Partiji. To bih pozdravio” (Pavković, 1991: 72). Pored toga Paradžik je sudjelovao u utemeljenju Hrvatskog društva političkih zatvorenika u kojem je bio glavni tajnik. Odbor za obnavljanje HSP-a činili su Paraga koji je tada boravio u SAD-u, Paradžik i Krešimir Pavelić koji je također istupio iz HDS-a. Pavelić je u Odbor za obnavljanje HSP-a pozvao i Ivana Gabelicu, još jednog člana HDS-a i bivšeg političkog zatvorenika, koji je odbio poziv (Pavelić, 1995: 22-23). Budući da je za formiranje političke stranke potrebno najmanje 10 osoba, Inicijativni odbor trebao je imati toliko članova, što nije bilo nimalo lako zbog političkog programa koji se temeljio na zagovaranju Hrvatske kao nezavisne države na cjelokupnom povijesnom i etničkom području. Upravo zbog toga, kao i zbog straha od republičkih vlasti u Zagrebu mnogi hrvatski intelektualci koje su Paraga, Paradžik i Pavelić pozvali da pristupe Inicijativnom odboru odlaze u druge stranke, kojima je prijetila manja opasnost od Beograda jer su se zalagale za rješavanje hrvatskog nacionalnog pitanja unutar jugoslavenske federacije ili konfederacije. Ne mogavši naći 10 intelektualaca koji bi sudjelovali u obnovi HSP-a, Paraga, Paradžik i Pavelić obratili su se radničkoj klasi, gdje su našli potrebne osobe kako bi HSP stupio na hrvatsku političku pozornicu. Inicijativni odbor sastao se 25. veljače 1990. godine na Obnoviteljskom saboru HSP-a koji je prihvatio Temeljna načela i Statut HSP-a, a 27. veljače HSP je registriran kao devetnaesta politička stranka u Hrvatskoj koja je počela djelovati na hrvatskoj političkoj pozornici. Inicijativni odbor postao je Obnoviteljski sabor HSP-a koji je izabrao odgovarajuća tijela stranke. Za predsjednika je predložen i izabran Dobroslav Paraga, za dopredsjednika Ante Paradžik, a za tajnika Krešimir Pavelić. Njih trojica čine Predsjedništvo koje će obavljati svoju dužnost kao privremeno vodstvo dok na prvom Općem saboru ne bude izabrano novo ili potvrđeno postojeće vodstvo, nadopunjeno novim dužnosnicima. Na Obnoviteljskom saboru izabrano je i privremeno Izvršno vijeće koje su činili Goran Ante Blažeković kao predsjednik, Mijo Ćurić kao dopredsjednik, Mario Živković kao rizničar i Krešimir Pavelić ml., Željko Mak i Mirko Pizent kao članovi (Paraga i Paradžik, 1991: 236). Prva zajednička sjednica Predsjedništva i Izvršnog vijeća HSP-a održana je 28. veljače 1990. godine u stanu Gorana Ante Blažekovića u Jurjevskoj ulici 23 u Zagrebu, gdje je bilo privremeno sjedište stranke (Blažeković, 2007: 306). Na toj adresi održavale su se sve sljedeće sjednice do kolovoza 1990. godine. Na njima su između ostaloga u Predsjedništvo HSP-a kooptirani Nikola Bićanić, Vjekoslav Matijević, Kaja Pereković, Duško Raos i Zlatko Tomičić, dok su u Izvršno vijeće HSP-a izabrani Kruno Benčić, koji je postavljen za pročelnika Odbora HSP-a za promidžbu i priopćavanje, te Hrvoje Matijević, koji je postavljen za pročelnika Mladeži HSP-a (*ibid.*). Tajništvo stranke nalazilo se u stanu Krešimira Pavelića u Zagrebu, u Ulici Krste Ljubičića, danas

Zvonimira Ljevakovića 4/2 (Pavelić, 1995: 24). Od rujna 1990. godine središnjica i tajništvo stranke nalazili su se u Zagrebu u Šenoinoj 13, gdje je stranka kupila četverosoban stan koji je Paradžik zvao Pravaški dom (*Fokus*, 6. listopada 1990).

Obnavljanjem HSP-a 25. veljače 1990. godine donesena su “Programska načela HSP-a” kojima njegove pristaše ideju hrvatskog državnog prava prihvaćaju kao polaznu osnovu svoje djelatnosti i koja bi bila privremena dok se na prvom redovitom Saboru ne donese Program HSP-a u skladu sa suvremenim kretanjima u Hrvatskoj, Europi i svijetu. U njima između ostaloga i stoji: “Polazeći od povijesnog hrvatskog državnog prava i prava na samoodređenje uključujući pravo na odcjepljenje, HSP će se zalagati za hrvatski nacionalno-državni suverenitet na cjelokupnom povijesnom i etničkom prostoru, bez kojeg nema ostvarenja višestoljetnih težnji hrvatskog naroda” (*Hrvatsko pravo (HP)*, travanj 1990). “Programska načela HSP-a” i značenje rada HSP-a objavljeni su u prvom broju *Hrvatskog prava*, službenog stranačkog glasila HSP-a, čiji je prvi urednik bio Goran Ante Blažeković (Đurić, Munjin i Španović, 1990: 107).

Nakon obnavljanja HSP-a pojavili su se i prijepori oko samog obnavljanja stranke. Tako je književnik Zlatko Tomičić, iako i sam član HSP-a i urednik *Hrvatskog prava*, iznio tvrdnje da je on osobno 1965. u tajnosti obnovio HSP svojim manifestom o obnovi stranke koji je izašao u minhenskim novinama *Hrvatska država* te da je i krajem 80-ih planirao obnovu HSP-a. Pored njega plan o obnavljanju HSP-a imao je i Zvonimir Puškaš, predsjednik Hrvatskog demokratskog nacionalizma (HDN). Puškaš je tvrdio da je kontaktirao s političkim skupinama iseljene Hrvatske, među kojima su bili Hrvatski oslobodilački pokret (HOP) na čelu sa Srećkom Pšeničnikom i Ujedinjeni Hrvati Kanade na čelu s Antom Markovićem, s kojima je dogovorio da će preuzeti postupak obnavljanja HSP-a. Ubrzo se odboru HDN-a za obnavljanje HSP-a pridružio Krešimir Pavelić koji je, prema Puškaševim tvrdnjama, “izigrao, te je svojim ponašanjem, hipokrizijom i intrigama izvršio uzurpaciju vodstva HSP-a jer je pored Odbora HDN-a za obnavljanje HSP-a Krešimir Pavelić sudjelovao u drugom tj. svom Inicijativnom odboru za obnavljanje HSP-a koji je registrirao HSP kao političku stranku” (Puškaš, 1995: 247-251). Puškaš je, kako sam kaže, na taj način izigran i preduhitren. Iza Puškaševih tvrdnji stajao je i Goran Ante Blažeković, jedan od obnovitelja HSP-a, koji je smatrao da je “HSP hitno obnovljena s određenim raskolom jer je zaobiden poticajni pravaški krug sa Puškašem na čelu sve kako bi Ante Paradžik i Krešimir Pavelić sebi osigurali vodeće pozicije” i da je “na neki način izigrana i hrvatska politička emigracija, posebice Hrvatski oslobodilački pokret (HOP) čiji je predsjednik Srećko Pšeničnik iz emigracije djelovao i poticao pripreme za obnovu HSP-a” (Blažeković, 2007: 308). Zanimljivo je i to da je Puškaš predlagao da se stranka zove samo Stranka prava, dok je Goran Ante Blažeković govorio “da se mora zvati Hrvatska stranka prava zbog tog desetljećima zabranjivanog, a toliko željenog pridjeva” (*ibid.*: 302). Da su zaista postojala dva

kruga koja su radila na obnavljanju HSP-a, potvrdio je i Krešimir Pavelić, jedan od obnovitelja HSP-a, jer su “nakon obnavljanja HSP-a u stranku ušli Nikola Bičanić i Vjekoslav Matijević, koje je Predsjedništvo stranke odmah kooptiralo u to tijelo, priznajući im ujedno i status obnovitelja HSP-a iz razloga što su pripadali jednom drugom pravaškom krugu, koji je također radio na obnavljanju HSP-a ne znajući jedni za druge” (Pavelić, 1995: 9-10). Zaključno, usprkos navedenim prijedorima sigurno je da su za obnavljanje HSP-a službeno bile presudne dvije osobe, Paraga sa svojim inicijativnim pismom o obnavljanju HSP-a i Paradžik koji je nakon primitka Paragina pisma započeo obnovu HSP-a.

Hrvatska stranka prava i prvi višestranački izbori 1990. godine

Uoči prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj koji su se održali u travnju i svibnju 1990. godine i na kojima je primijenjen dvokružni većinski izborni sustav, Predsjedništvo HSP-a donijelo je odluku da neće sudjelovati na njima “zbog toga jer će se izbori obavljati pod nadzorom političke milicije koja je pod nadzorom komunističkih vlasti, zbog toga što državna vlast još nije donijela odluku o promjeni tretiranja tzv. političke emigracije koja čini 2/3 ukupne hrvatske emigracije, zbog toga jer jugoslavenska diplomatska predstavništva u inozemstvu odbijaju dati vize emigrantima iako su hrvatski državljani i tako im onemogućuju izlazak na izbore, zbog toga što se u SFRJ još uvijek sudi i progoni ljude radi političkih uvjerenja i zbog toga što se onemogućuje stvaranje hrvatskog demokratskog bloka za koji se zalaže HSP” (Pismohrana Hrvatske stranke prava (PHSP), 4. ožujka 1990). Dražen Lalić navodi kako se prva kampanja vezana za parlamentarne izbore u travnju i svibnju 1990. godine dominantno odvijala “kao izraz stremljenja ne samo (starih i novih) političkih aktera nego i širokih slojeva društva prema liberalizaciji i demokratizaciji društvenih odnosa. To je bilo podudarno s ukupnim obilježjima prvih izbora kao uglavnom slobodnih i poštenih, dakle – demokratskih” (Lalić, 2012: 31).

Međutim, iako ne sudjeluje na izborima, Paradžik i Pavelić uvode HSP u Hrvatski demokratski blok (HDB) koji je bio koalicija stranaka koju su činili HDZ, HSS, Hrvatska stranka, Demokratsko-kršćanska stranka i Demokratska akcija Hrvatske. Njezin je programski cilj bio zajedništvo za suverenu Hrvatsku. Stranke okupljene u tom bloku na izbore idu samostalno, a dogovorile su se da će u drugom izbornom krugu podržati kandidate iz bloka koji dobiju najviše glasova (Šošić, 1993: 242). Mirjana Kasapović navodi kako je u tom bloku Hrvatska demokratska zajednica “bila apsolutni ideološki, politički i organizacijski hegemon” (Kasapović, 1994: 182). Odluku o ulasku u blok s HDZ-om donijelo je Predsjedništvo HSP-a 31. ožujka 1990. godine usprkos protivljenju Parage koji je tada boravio u SAD-u (Pavelić, 1995: 49-53; Blažeković, 2007: 307). Iako se osobno protivio podržavanju HDZ-a preko HDB-a, Paraga je isticao kako su pravaši “željeli pripomoći izbornoj

pobjedi na taj način kako se nepotrebno ne bi rascjepkavao HDB i time u krajnjoj konzekvenci možda i dovela u pitanje izborna pobjeda” (*Novi list*, 7. travnja 1991). Dopredsjednik HSP-a Paradžik pozvao je svoje članove da glasuju za taj blok jer je on od svih loših programa najmanje loš i “jer smo pod svaku cijenu željeli da komunisti izgube izbore, a njih su mogli pobijediti jedino ljudi iz HDZ-a predvođeni dr. Tuđmanom” (*Fokus*, 6. listopada 1990). Goran Ante Blažeković smatrao je da HSP kao nova i nepripremljena stranka nije ni mogao izići na izbore, ali su “prema nacionalnoj svijesti i procjeni znali da se mora glasovati za HDZ” (Blažeković, 2007: 307). Paradžik i Tuđman, koji je *de facto* bio vodeća osoba u bloku, dogovorili su se da će nakon izbora i eventualne pobjede HDB-a Paradžiku biti ponuđeno mjesto potpredsjednika u novom sazivu Predsjedništva SR Hrvatske. Međutim, nakon izbora Tuđman kao pobjednik izbora mijenja odluku i umjesto Paradžika poziva između ostalih i Dušana Bilandžića iz Saveza komunista Hrvatske – stranke demokratskih promjena na mjesto potpredsjednika, poslije čega HSP izlazi iz bloka i počinje kritizirati politiku HDZ-a. U svom priopćenju za javnost HSP je naglasio da “činjenice zorno pokazuju ne samo nesposobnost i nedoraslost hrvatske vlasti u ovakvoj kritičnoj situaciji po Hrvatsku. Hrvatskoj i svjetskoj javnosti ćutimo se stoga dužnim priopćiti da HSP povlači glasove svojih članova i simpatizera koje je dala HDZ-u, na prvim posljeratnim višestranačkim izborima” (*Vjesnik*, 24. srpnja 1991). Budući da u ime revolucionarnog pravaškog idealizma nisu izišli na izbore, ne možemo znati kakav bi bio njihov izborni rezultat. U svojoj analizi HSP-a Dušan Bilandžić naglasio je kako su od pravaša zazirala sva tri izborna bloka: “Komunisti su, prema naravi stvari bili žestoki protivnici pravaša u Drugom svjetskom ratu, i u cijelom poratnom razdoblju. Koalicija narodnog sporazuma, također, mada u blažem obliku, nije mogla pustiti pravaše u svoje redove, što, doduše, oni nisu ni htjeli. HDZ, koji je oko sebe, i u sebi okupio znatan dio pravaša, osobito iz emigracije koji su u njemu prepoznali i državotvorni pokret, ipak zbog taktičkih razloga, nije mogao otvoreno stavljati pravaše u prve redove niti njihove parole na svoje zastave, jer se nije usudio odveć kompromitirati, napose u međunarodnoj javnosti koja je i dalje u NDH gledala kvislinšku terorističku državu” (Bilandžić, 2001: 563). Takva analiza zasigurno navodi na zaključak zašto pobjednički HDZ predvođen Tuđmanom nije pozvao HSP da sudjeluje u vlasti. Međutim, HSP je postao parlamentarna stranka jer su Zvonimir Špišić iz HDZ-a i Ante Prkačin iz HDS-a prešli u HSP zadržavši svoje zastupničke mandate (Sabol, 1992: 65-69), a Prkačin je postao i predsjednik Kluba zastupnika HSP-a (Perić, 2000: 394).

Pored prijepora o obnavljanju HSP je od samog početka imao problema i sa stranačkim raskolima, što je jedna od glavnih karakteristika pravaške politike još od 19. stoljeća. Prvi ozbiljniji sukob izbio je između obnovitelja HSP-a koje su predvodili Nikola Bičanić i Goran Ante Blažeković i vođa HSP-a Parage, Paradžika i Pa-

velića. Obnovitelji su smatrali da stranačko vodstvo predvođeno Paragom provodi stranačku diktaturu, držeći u svojim rukama svu vlast u stranci kao da ne postoji ni jedno stranačko tijelo određeno statutom (Pavelić, 1995: 54-55; Blažeković, 2007: 312-317). Kao jedan od grijeha vodstva stranke Bićanić navodi “strah od ljudi, konkurencije u stranci i izvan nje, iz sebičnih liderskih pobuda” (Bošnjak, 2007: 15). Obnovitelji su u listopadu 1990. godine pokušali riješiti stranačke probleme tako što su mimo svojih ovlasti sazvali sastanak Predsjedništva i Izvršnog vijeća HSP-a te tiskovnu konferenciju na kojoj su kritizirali stranačko vodstvo. Nakon toga su Bićanić i Blažeković isključeni iz HSP-a te su 10. travnja osnovali Stranku hrvatskog državnog prava (Pavelić, 1995: 54-55; Blažeković, 2007: 312-317). Prihvatimo li navedene navode kao vjerodostojne, postavlja se pitanje razine unutarstranačke demokracije u HSP-u. Sudeći po takvim postupcima, ona je zasigurno bila na niskim granama kad se vodstvo stranke obračunavalo s neistomišljenicima tako što ih je isključivalo iz stranke.

Političko djelovanje Hrvatske stranke prava do prvog Općeg sabora 1991. godine

Prvi javni nastup HSP je imao 28. veljače 1990. godine, kada je stranka organizirala obljetnicu smrti Ante Starčevića u crkvi svetog Mirka u zagrebačkim Šestinama. Nakon mise održana je komemoracija gdje su o Starčeviću govorili Ivan Gabelica, Goran Ante Blažeković i Nikola Bićanić (Blažeković, 2007: 305). Delegacija HSP-a predvođena Antom Paradžikom sudjelovala je 13. svibnja 1990. godine u komemoraciji hrvatskim žrtvama na Bleiburgu i javno je pozivala ostale hrvatske političke stranke da dođu na nju. U ime HSP-a prvi su na spomen-obilježje vijenac i veliku svijeću u trikoloru sa znakom HSP-a postavili Ante Paradžik, Krešimir Pavelić, Goran Ante Blažeković i Zlatko Tomičić, vijenac u ime Mladeži HSP-a Hrvoje Matijević, a vijenac u ime hrvatskih političkih zatvorenica i sudionica križnog puta Kaja Pereković (*HP*, lipanj 1990). Te 1990. godine obilježena je 45. obljetnica bleiburške tragedije, a hrvatski su mediji prvi put izvijestili o komemoraciji u Bleiburgu. Više nije bila riječ o ceremoniji isključivo za bivše pripadnike ustaškog pokreta, nego je ona uključivala političare iz novoformiranih hrvatskih političkih stranaka i druge koji su došli iz Hrvatske. HDZ, koji je netom pobijedio na prvim višestranačkim izborima nakon pola stoljeća, poslao je fra Tomislava Duku da održi misu na ceremoniji, a on je u sklopu mise govorio o Tuđmanovim pozivima na “nacionalno pomirenje” svih Hrvata. Od političara na komemoraciji su bili i Marko Veselica (HDS), Dražen Budiša (HSLŠ) i Srećko Pšeničnik (HOP), zet Ante Pavelića. Unatoč retorici pomirenja partizana i ustaša komemoracija u Bleiburgu je od 1990. godine bastion hrvatske desnice (Pavlaković, 2009: 183). Što se tiče stavova HSP-a o projektu nacionalne pomirbe, oni su bili vidljivi u govorima Dobroslava

Paraga 1992. i 1993. godine u Saboru RH, gdje je između ostalog rekao “mi želimo hrvatsko jedinstvo kroz istinu, kroz poštivanje činjenica, a ne prešućivati činjenice i gurati narod u još veću nesreću” (Paraga, 1992) te “kad govorimo *međusobno povjerenje*, da ne budu pomireni krivi sa krivima. Da se vidi čija je krivica i dokle je krivica, i da se onda takva krivica procesuiraj, goni, kazni, ali da se utvrdi i zbog nas i zbog povijesti. Budemo li benevolentni prema događajima ne samo otprije 45 godina nego od jučer, onda to nije nikakvo pomirenje. Onda je to raskol, vladavina mraka i najcrnjeg terora” (Paraga, 1993).

Pored komemoracije na Bleiburgu HSP je 1990. godine organizirao komemoraciju hrvatskim žrtvama kod jame Jazovka na Žumberku. Paradžik je ondje između ostalog rekao: “Dok je židovski narod apsolutno i relativno najviše stradao u vrijeme rata, Hrvati su apsolutno i relativno najveće ljudske gubitke imali nakon rata. ... Ni nove Hrvatske ne bi bilo da nije bilo ovih žrtava. Nova Hrvatska se danas rađa iz naših tragedija na Bleiburgu, na Križnom putu i u svim onim jamama u koje su bačeni oni kojima je krivnja bila u tom što su se borili za svoju samostalnu Hrvatsku državu... A mi želimo živjeti na svom prostoru u miru i u svojoj slobodnoj državi. Želimo živjeti u ljubavi sa svim drugim narodima i državama” (HP, rujn 1990). U ime hrvatske nezavisnosti koja je imperativ za stranku organizirana je proslava 10. travnja na koju su bile pozvane sve stranke, ali se nitko nije odazvao osim Socijaldemokratske stranke Hrvatske predvođene Antunom Vujićem. Vjeran Pavlaković navodi kako je “HSP bila jedina stranka u organiziranju proslava 10. travnja i služila se njima za iznošenje svoga političkog programa” (Pavlaković, 2008). Lideri HSP-a govorili su da je “Nezavisna Država Hrvatska (NDH) bila volja hrvatskog naroda. Slavit ćemo, uvijek ćemo slaviti, ne nekakav 22. lipnja, Dan hrvatskih izdajnika, niti 30. svibnja. Slavit ćemo 10. travnja” (Plamen, 1992: 21-22). Unatoč takvim afirmativnim izjavama o NDH lideri HSP-a tražili su da se utvrde zločini počinjeni za vrijeme totalitarnog ustaškog režima “jer se manipulira brojkama. Mi tražimo da se ispitaju svi zločini i da se utvrde krivci s jedne i druge strane. Treba znati, kada pobjednici pišu povijest, govore najbolje o sebi”, rekao je Paradžik (Javnost, 1. listopada 1990). HSP je 26. svibnja 1990. godine u Klanju u Lici obilježio 167. godišnjicu rođenja Ante Starčevića. Na skupu su najprije govorili svećenici Marko Cvitković i Vlado Pezelj, a potom Dobroslav Paraga, Ante Paradžik i Nikola Bičanić. Skup su pozdravili predstavnik HDZ-a Julije Derossi i saborski zastupnik HDZ-a Miroslav Petry, kao i predstavnici HSS-a i HSLŠ-a (Paraga i Paradžik, 1991: 39-41). Taj su događaj obilježila i dva ekscesa: osnivanje ogranka Srpske demokratske stranke u Gospiću, gdje je prijetila eskalacija sukoba, te održavanje još jednog zbora u povodu rođenja Ante Starčevića, dan kasnije, na inicijativu HDS-a (*ibid.*). Predsjedništvo HSP-a podržalo je prijedlog skupine književnika pod vodstvom Vinka Nikolića, Lucijana Kordića i Tomislava Ladana da se rehabilitira Milu

Budaka. U HSP-u su tražili da se Milu Budaka rehabilitira građanski i književno “jer se u njegovom slučaju radi o jednom od najboljih hrvatskih romanopisaca, koji je napisao jedan od najvećih i najuspješnijih hrvatskih romana *Ognjište*, kao i cijeli niz drugih značajnih romana i pripovijesti” (*ibid.*: 42). Osim Budaka tražili su da se rehabilitiraju i Srećko Karaman, Gabrijel Cvitan, Ante Bonifačić i drugi, da se ispita smrt Brune Bušića, Ive Kozarčanina i Ivana Gorana Kovačića te da se u Hrvatskoj omogući objavljivanje pisaca kao što su Bogdan Radica, Ante Ciliga i drugi (*ibid.*).

Ustav koji je Sabor Republike Hrvatske donio 22. prosinca 1990. godine za HSP je nametnuti oktroirani ustav jer ga je Sabor donio bez prethodne suglasnosti hrvatskoga naroda. Ustav po kojem hrvatski narod nema svog državnog suvereniteta jest antihrvatski i antinarodni. Po tom nametnutom ustavu hrvatska država nema svoje vojske, redarstva, novca, diplomatskih predstavništva niti može biti međunarodno priznata. Po tom ustavu Hrvatska se ne pojavljuje kao subjekt međunarodnog prava niti se može naći na međunarodnoj političkoj karti. Hrvatska i dalje ostaje u sastavu Jugoslavije. HSP je tražio brisanje ZAVNOH-a iz preambule ustava “jer je odluke ZAVNOH-a i AVNOJ-a donijela Komunistička partija Hrvatske i Jugoslavije, a nikako hrvatski narod kojem su te odluke silom nametnute” (*Azur journal*, kolovoz 1990). HSP je 21. prosinca 1990. godine pozvao narod na javne prosvjede u Zagrebu na Trgu bana Josipa Jelačića protiv, kako ga je nazvao, oktroiranog ustava. Dobroslav Paraga je pred okupljenim prosvjednicima tražio da Hrvatski sabor raspiše referendum na kojem će se hrvatski narod izjasniti želi li svoju državu, a to je nezavisna država Hrvatska, ili želi ostati u tamnici naroda koja se zove i koja će biti Treća Jugoslavija. Ako Hrvatski sabor to ne učini, istaknuo je Paraga, tada će ga “osuditi ne samo povijest nego čitav hrvatski narod” i bit će “sljepiji od onih gusaka koje su otišle u maglu 1918. godine” (*HP – Božić*, 1990).

Paraga je 1991. godine u američkom Senatu govorio o ratnom stanju u SFRJ, građanskom ratu koji traje 45 godina te molio za njihovu pomoć Hrvatskoj i Kosovu koji pate zbog velikosrpskih težnji. “Ponosan sam na članove HSP-a i ono što smo postigli protiv daleko nadmoćnijeg neprijatelja u ovom ratu u kojem svaka razumna osoba može prozrijeti manipulaciju Tuđman – Milošević – Europska zajednica”, izjavio je Paraga (1995: 615).

Prvi Opći sabor Hrvatske stranke prava

Prvi Opći sabor HSP-a održan je 23. i 24. veljače 1991. godine u Zagrebu u hotelu “Intercontinental”. Na njemu su iznesena načela koja treba poštivati: povijesna težnja Hrvata za nezavisnošću te ustrajanje u mukotrpnj borbi za ostvarenje povijesnih hrvatskih prava. Na Saboru je izabrano novo (staro) rukovodstvo na sljedeće četiri godine: za predsjednika je jednoglasno izabran Dobroslav Paraga, a za tri dopredsjednika izabrani su Ante Paradžik, Ivica Karamatić i Vjekoslav Čosić. Glavni

je tajnik bio Krešimir Pavelić. Predsjedništvo stranke ima 15 članova, a Središnji odbor kao najvažnije tijelo stranke 69 članova (Pavelić, 1995: 80; *HP*, br. 1-2-3, siječanj-veljača-ožujak 1991). Na prvom Općem saboru stranke Paraga je govorio kako je u 20. stoljeću već jednom ostvaren najsvetiji ideal HSP-a i hrvatskoga naroda, a to je proglašenje NDH 10. travnja 1941. godine, i zavjetovao se da će ponovno ispuniti pravašku dužnost i uskrsnuće NDH od Sutle do Drine. Pozdravivši proglašenje NDH, Paraga je kritizirao nedemokratske i antihumanističke postupke vodstva totalitarnog ustaškog režima na čelu s poglavnikom Antom Pavelićem i odvojio ideju o uspostavi hrvatske države od njihovih postupaka. Čelnici HSP-a, koji je prestao postojati 1929. godine, ujedno su i osnivači totalitarnog ustaškog pokreta. Oni su međutim od Ante Starčevića preuzeli samo cilj, a to je hrvatska država. No program stranke koju je utemeljio Starčević demokratski je te se protivio mržnji, brutalnosti i nasilju i odbio se povezati s onima koji su zastupali nasilje. Paraga se pozivao i na učenje Ante Pavelića koje se odnosilo na njegov rad u HSP-u od 1919. do 1929. godine, a ne na njega kao na vođu totalitarnog ustaškog pokreta, za kojeg je izjavio “da ga više nema i da nije potreban jer će se HSP izboriti za nezavisnu hrvatsku državu demokratskim sredstvima te da će se prvi boriti za sprečavanje bilo kakvog nedemokratskog postupka prema drugim nacionalnim skupinama u Hrvatskoj od kojih traži odanost Hrvatskoj” (*Večernji list*, 25. veljače 1991). Paraga je između ostaloga rekao i kako “HSP ima danas temeljnu zadaću spriječiti bilo koga u Hrvatskoj i izvan nje na bilo kakav ustanak ili kompromis koji bi značio treću Jugoslaviju ili neokolonizaciju Hrvatske i njezinu definitivnu rasprodaju” (Paraga i Paradžik, 1991: 181). Iako se Paraga kao predsjednik HSP-a nije pozivao na Antu Pavelića kao vođu ustaškog pokreta i totalitarnog ustaškog režima, treba spomenuti da je na prvom Općem saboru HSP-a donesena rezolucija, koja je upućena Saboru Republike Hrvatske, da se iz cijelog svijeta prenesu posmrtni ostaci zaslužnih Hrvata koji su umrli prirodnom smrću ili su bili ubijeni, a među njima i Ante Pavelića. Pored toga zatraženo je da se 10. travnja proglasi državnim praznikom (*Večernji list*, 25. veljače 1991). Povratkom HSP-a u politički život Hrvatske ponuđen je i jedinstven program izlaska Hrvatske iz Jugoslavije kao preduvjet za izgradnju slobodne i demokratske Hrvatske.

Drugog dana prvog Općeg sabora stranke, točnije 24. veljače 1991. godine, donesena su “Temeljna načela HSP-a” koja su proizišla iz dotadašnjih “Programskih načela HSP-a”. U “Temeljnim načelima HSP-a” između ostaloga stoji: “Hrvatski je narod punih trinaest stoljeća održavao neprekidnu državopravnu posebnost i samostalnost, sve dok ona nije bila grubo prekinuta osnivanjem kraljevine Jugoslavije. Tisućljetna državotvorna volja hrvatskog naroda za samostalnom državom ponovno je izražena 10. travnja 1941. godine aktom osnivanja Nezavisne Države Hrvatske. Nakon Drugog svjetskog rata je na razvalinama europskog političkog sustava stvorena komunistička federalna Jugoslavija, koja je najprije bila sovjet-

ska satelitska tvorevina, a zatim tampon zona između zapadnih i istočnih velesila. Hrvatski narod nije 1918., a ni 1945. godine imao pravo izjaviti svoju volju u slobodnim i tajnim izborima, pa nije na zakoniti način ušao u suživot s drugim narodima u državnu zajednicu. HSP je najstarija hrvatska politička stranka. Osnovali su je Ante Starčević i Eugen Kvaternik još 1861. godine a zabranjena je bila 1929. godine. HSP nastavlja svoj politički put, kako na temeljnim načelima koje je utvrdio Otac domovine, tako i na svim odrednicama za koje su se zalagali i drugi vođe naše stranke u pravcu osnivanja potpuno neovisne hrvatske države na cjelokupnom povijesnom i etničkom prostoru. HSP se zalaže za ostvarenje nezavisne i sretno Hrvatske, koja će biti izgrađena na suvremenim demokratskim i slobodarskim temeljima. HSP će uporno raditi na svekolikom uklanjanju posljedica ideološke i političke diktature jugoslavenskog boljševičkog socijalizma. U vezi s time ćemo svim raspoloživim sredstvima sprečavati stvaranje sličnih komunističkih pokreta u Hrvatskoj koji oponašaju i toleriraju srušeno boljševičko jednonumlje izgrađeno na pogubnim uzorima lenjinskog despotizma. HSP će također onemogućavati stvaranje političkih organizacija zasnovanih na nasilnim i protučovječnim načelima, koja nisu u skladu sa slobodarskim težnjama hrvatskog naroda. Uvažavajući činjenicu da na hrvatskom području žive i državljani pravoslavne vjeroispovijesti, HSP će se zalagati za uspostavu autokefalne Hrvatske pravoslavne crkve” (*Temeljna načela...*, 1991: 2-9). Nezadovoljan medijskim prikazom rada stranke, HSP upućuje demantije zbog iznesenih neistina te otvoreno pismo pod naslovom “Neostaljinizam u Hrvatskoj” generalnom direktoru HRT-a Antunu Vrdoljaku. Pismo je upućeno zbog sustavne medijske izolacije stranke i (ne)prikazivanja njezina rada na hrvatskoj televiziji i radiju koji bi trebali biti glasnici hrvatske javnosti. U pismu je Hrvatska televizija nazvana “zagrebačkom Bastiljom” (Paraga i Paradžik, 1991: 188-194).

Što se tiče stajališta prema Bosni i Hercegovini, HSP smatra da je to povijesni hrvatski teritorij i da građane na referendumu treba pitati što misle o tome nakon vojnog oslobođenja BiH od velikosrpske agresije. Paradžik je naglašavao da “ako se BiH ne želi pripojiti Hrvatskoj, tad će se Hrvatska pripojiti Bosni i Hercegovini kako bi se sve naše zemlje našle u Hrvatskoj. Mi pravaši znamo kome narod iz Bosne i Hercegovine neće, a njihova je slobodna volja da odluče kome hoće” (*Fokus*, 6. listopada 1990). Smatrao je da je hrvatska istočna granica do Subotice, Zemuna, Drine, Sandžaka i Boke Kotorske, koji su hrvatski državni teritorij, a “tko sada na tim teritorijima živi, to je druga stvar” (*Globus*, 28. veljače 1991). Paraga je također smatrao da građane na referendumu treba pitati što misle o tom pitanju, naglašavajući kako “HSP ne traži aneksiju Hrvatske Herceg-Bosne² na silu, već mirnim putem, putem referenduma” (Paraga i Paradžik, 1991: 113). HSP-u u BiH pridružio se sarajevski sveučilišni profesor Fuad Muhić koji je smatrao da je “Hrvatska bila

² Herceg-Bosna je pravaški eponim pod kojim se misli na cijelu Bosnu i Hercegovinu.

na Drini i opet će biti na Drini ili je neće biti” i da “HSP inzistira na političkoj borbi koja kao rezultat mora imati brisanje administrativnih granica na Uni i ‘podebljavanje’ one na Drini” (HP, br. 4-5, 1991). Kao ni u Hrvatskoj HSP nije sudjelovao ni na prvim višestranačkim izborima u BiH.

Nezadovoljno ponuđenim odgovorima na referendumu o budućnosti Hrvatske koji je održan 19. svibnja 1991. godine, Predsjedništvo HSP-a organiziralo je potpisivanje peticije za samostalnu i nezavisnu hrvatsku državu, a Paradžik je rekao da će kada skupe milijun potpisa s time upoznati domaću i svjetsku javnost, a Hrvatskom saboru poslati zahtjev da proglasi samostalnu državu. “Ako Sabor to ne učini, proglasit će je HSP” (*Javnost*, 1. listopada 1990). Pravaši su smatrali kako se od hrvatskog naroda i građana Hrvatske traži da se opredijele između federativne i konfederativne Jugoslavije, čime im se oduzima pravo da se opredijele za nezavisnu državu Hrvatsku, te su tražili općenarodni plebiscit (Paraga i Paradžik, 1991: 206-207). Predsjedništvo HSP-a u svom je “Proglašenju” tražilo da se hrvatski građani u domovini i svijetu izjasne na pitanje “Da li ste za Nezavisnu Državu Hrvatsku, sa da ili ne” (PHSP, 29. travnja 1990). HSP je poslao otvoreno pismo i Saboru RH “zbog krivotvorenja hrvatske povijesti u slučaju obilježavanja 30. svibnja kao Dana državnosti kada Hrvatska još pravno nije država, nego je to dan uspostave demokracije, dok se za nezavisnu državu Hrvatsku treba tek izboriti što je zadaća HSP-a, i 22. lipnja kao Dana antifašističke borbe, koja je pod krinkom antifaašizma donijela samo zlo hrvatskom narodu” (HP, br. 4-5, 1991).

Nakon što su prikupili preko 800.000 potpisa,³ Predsjedništvo HSP-a donijelo je 13. lipnja 1991. godine u hotelu “Bigeste” u Ljubuškom “Lipanjsku povelju o obnovi i uspostavi Nezavisne Države Hrvatske na cjelokupnom povijesnom i etničkom prostoru sa istočnim granicama Subotica, Zemun, Drina, Sandžak i Boka Kotorska”, kojom su pozvali sve one koji Hrvatsku priznaju za svoju domovinu da se svojim potpisima pridruže obnovi i uspostavi Nezavisne Države Hrvatske na cjelokupnom povijesnom i etničkom prostoru (Paraga i Paradžik, 1991: 222). Lipanjska povelja nije i *de iure* značila obnavljanje neke nove NDH, nego je samo značila da je HSP želi i namjerava obnoviti i uspostaviti, ali je nedvojbeno da je ta ideja podrazumijevala promjene hrvatskih državnih granica u cilju stvaranja Velike Hrvatske. Prema Ivi Lučiću, odluka Predsjedništva HSP-a o donošenju Lipanjske povelje je u Hercegovini, “kod lokalnih vlasti i naroda shvaćena kao provokacija i protuhrvatsko nastojanje koje se ne može dovesti u vezu s hrvatskom državnom politikom” (Lučić, 2005: 57). Bez obzira na namjere Predsjedništva HSP-a, Lučić smatra da je “predstava u Ljubuškom poslužila protuhrvatskoj propagandi koja je svaki politički oblik hrvatstva, a napose predviđeno proglašenje neovisnosti Republike Hrvatske,

³ Teško je reći je li ta brojka točna. Osim tadašnjih izjava čelnih ljudi HSP-a o broju prikupljenih potpisa nema nikakvog drugog konkretnog dokaza.

poistovjećivala s ustaštvom i NDH” (Lučić, 2008: 125). Međutim, na taj događaj od kojeg je vodstvo HSP-a puno više očekivalo brzo se zaboravilo zbog izbijanja rata u Hrvatskoj (Bošnjak, 2007: 20).

Organiziranje Hrvatskih obrambenih snaga

Nakon oružanog sukoba u Borovu Selu 2. svibnja 1991. godine, u kojem je ubijeno 12 hrvatskih policajaca, Ante Paradžik, komentirajući taj događaj, ustvrdio je kako “HSP kao opozicijska stranka nije u mogućnosti osnivanja oružanih odreda ili neke posebne policije, odnosno garde. Međutim, kao najhrvatskija od svih hrvatskih stranaka spremni smo kao građani Republike Hrvatske svim sredstvima braniti njezin suverenitet kao i sve Hrvate ako je to potrebno. Pravaši će danas, kao i nekad, tako i ubuduće, uvijek biti na braniku domovine, ne žaleći dati i vlastiti život za njezinu slobodu. Smatram da stranka na vlasti HDZ, Hrvatski sabor i Vrhovništvo, nisu ostvarili skoro ništa od onoga što je obećano u predizbornoj kampanji; nije se dogodilo proglašenje samostalne države Hrvatske, već su se dogodili Knin, Plitvice, Borovo Selo i na kraju kapitulacija” (*Azur journal*, lipanj 1991). Dobroslav Paraga je nakon izbijanja sukoba u Sloveniji zatražio od hrvatskih vlasti “da odmah provedu opću mobilizaciju svih za oružanu borbu sposobnih osoba i da se isti odmah upute u Sloveniju kako bi pomogli nastojanja slovenskog naroda u suzbijanju velikosrpske agresije” (PHSP, 27. lipnja 1991). Takve izjave nesumnjivo su upozoravale da HSP sprema odgovor na velikosrpsku agresiju na hrvatsku i slovensku nezavisnost koja je proglašena 25. lipnja 1991. godine. HSP je organizirao Hrvatski obrambeni savez, paravojsne snage za obranu Slovenije i Hrvatske, koji je ubrzo promijenio ime u Hrvatske obrambene snage (HOS). “Mi u HSP-u prestajemo biti samo političari i postajemo vojnici. Izvršili smo pripreme za obranu Hrvatske i hrvatskog naroda i svjetska i domaća javnost uskoro će se uvjeriti u našu snagu”, izjavili su Paraga i Paradžik na konferenciji za novinare HSP-a održanoj 19. srpnja 1991. godine u Zagrebu (*Vjesnik*, 20. srpnja 1991). Paradžik je istaknuo kako je HSP sam opremio jedinice HOS-a, od uniformi do raznovrsnog modernog oružja, zahvaljujući sredstvima “koja im je omogućio Hrvatski potporni i obrambeni fond ‘Drina’, iz Toronta u Kanadi”, te da “jedinice djeluju kao desetice, tridesetice, stotice, ili dvjestotice, što je vrlo slično rimskom sistemu vojske po centurijama i kohortama” (Butković i Grakalić, 1992: 39). Nakon sastanka vodstva HSP-a s vrhovnim čelnicima Albanije i Bugarske usvojen je nacrt povelje o stvaranju Antihegemonističke (antivelikosrpske) koalicije pokreta i stranaka Hrvata, Albanaca i Bugara, čiji je cilj bio svesti Srbiju na prirodne granice iz 1912. godine (*Vjesnik*, 20. srpnja 1991). Najvažniju ulogu u organiziranju HOS-a imali su predsjednik HSP-a Dobroslav Paraga, dopredsjednik Ante Paradžik, Ante Perković, Milan Vuković, Alija Šiljak i još nekoliko dužnosnika HSP-a. Oni su tvrdili da je HOS “nastao spontano od njihovog

članstva koji se već bore u prvim borbenim redovima u kriznim područjima Hrvatske” (*Vjesnik*, 20. srpnja 1991; PHSP, 19. rujna 1991). Prvu specijalističku obuku pripadnici HOS-a imali su u općini Kočevje u Sloveniji, dogovorom slovenskog ministra obrane Janeza Janše i Jože Pučnika te Parage i Paradžika koji su stavili na raspolaganje pripadnike HOS-a Teritorijalnoj obrani Slovenije u slučaju napada JNA na slovensku nezavisnost. U specijalističkoj obuci sudjelovali su pripadnici slovenske specijalne brigade Moris, dok je za logistiku bilo zaduženo Ministarstvo obrane Republike Slovenije (Praznik, 2007: 41-44).

Izraz *paravojne snage* “označava snage čije su funkcije i organizacija slični profesionalnim vojnim snagama, ali koje nemaju isti status” (Tatalović, Grizold i Cvrtila, 2008: 281). Paravojne snage mogu se podijeliti u dvije kategorije. U prvoj su kategoriji ilegalno naoružane skupine koje imaju određeni politički cilj i koje se bore protiv legitimne vlasti neke države. Zakonite vlasti takve snage klasificiraju kao teroriste (npr. snage tzv. Srpske vojske Krajine (SVK) u Hrvatskoj, Srpska garda koju je osnovao Srpski pokret obnove, Beli orlovi, četnici Srpske radikalne stranke, Srpska dobrovoljačka garda koju je osnovao Željko Ražnatović Arkan). U drugoj kategoriji nalaze se legalne naoružane formacije koje se organiziraju izvan vojne ili policijske organizacije (npr. Obalna straža u SAD-u) (*ibid.*). U takvoj klasifikaciji zasigurno je nespretno usporediti HOS s Obalnom stražom u SAD-u koja je dio oružanih snaga SAD-a, iako je neosporno da je HOS bio paravojna formacija koju je organizirala politička stranka HSP izvan vojne ili policijske organizacije s ciljem obrane od velikosrpske agresije. HSP je smatrao da hrvatske vlasti oklijevaju pred opasnošću dobro pripremljene velikosrpske agresije koja zapravo već traje. Sličnog je mišljenja bio i tadašnji ministar obrane general Martin Špegelj koji je, istine radi, bio protiv bilo kakvih vojnih formacija “koje ne bi bile pod jedinstvenim zapovijedanjem vrhovnog zapovjednika i njemu podčinjena Glavnog stožera HV” (Špegelj, 2001: 341-343). Zbog uporna odbijanja svih obrambenih planova zapravo je bilo neizbježno da se u kritičnom trenutku za opstojnost zemlje razvije samoinicijativna djelatnost izvan plana i zakona. Time je ostao prostor za opstanak HOS-a, jer se on pokazao kao jedina koliko-toliko organizirana struktura za one koji su se htjeli uključiti u obranu zemlje. Nakon što je 23. studenoga 1991. godine objavljen “Proglas o općoj mobilizaciji”, “s odredbama o ustroju vojske i sistemu jedinstvena upravljanja i zapovijedanja, više nije bilo mjesta nikakvim drugim, paralelnim vojskama, i HOS se postupno uklopio u HV” (*ibid.*). Ante Miko Tripalo naglasio je da se “ne može zaboravljati da je HOS stvaran baš u vrijeme dok je hrvatska obrana bila u kaotičnom stanju, kad je Hrvatska doživljavala vojne i političke poraze, kao i to da su pripadnici HOS-a junački ginuli za obranu naše hrvatske domovine. Postepeno se HOS integrirao u našu Hrvatsku vojsku, ali taj je proces ovisio i od ne uvijek jasnog stava hrvatskog resornog ministarstva” (Tripalo, 1995: 19-21). Slaven Letica

smatrao je da za postojanje HOS-a “krivnju snosi vlast, koja nije pravodobno donijela zakon, kojim se kao i u većini drugih euro-država, zabranjuje osnivanje stranača i upotreba simbola totalitarnih ideologija, što su Paraga i HOS iskoristili, i za to ne mogu krivično odgovarati” (Letica, 1992: 279). Nakon osnivanja i organiziranja HOS-a glavni tajnik stranke i urednik *Hrvatskog prava* Krešimir Pavelić napustio je stranku zato što se suprotstavljao ustrojavanju takvih stranačkih vojnih postrojbi “jer bi se takav čin protivio pravnom poretku i ujedno bi bio usmjeren protiv hrvatskih nacionalnih interesa” (Pavelić, 2003: 74). Pavelića je na mjestu urednika *Hrvatskog prava* zamijenio Mladen Schwartz (Irvine, 1996). Organiziranjem HOS-a, stranačkih paravojnih dragovoljačkih postrojbi, HSP je pridonio obrani Hrvatske i BiH od velikosrpske agresije.

Predsjednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman od samog je početka osuđivao HOS: “Nastojanje da se stvori stranačka vojska okićena ustaškim simbolima štetila je priznanju Hrvatske” (*Slobodna Dalmacija*, 2. rujna 1992), određivši da “Hrvatska neće dopustiti na svom području stvaranje takvih snaga”, dok je o prisutnosti HOS-a u BiH rekao da je “također usmjerena protiv interesa Hrvatske, HVO i Hrvata u BiH” (*ibid.*). Tuđman je smatrao kako je Paraga organiziranjem HOS-a “pokušao uskrsnuti kriptofašističke tendencije” (Tuđman, 1999: 227), a da su se pripadnici HOS-a “u početku rata kao dragovoljci javili za borbu protiv Armije i srpskih ekstremista. Kasnije nismo mogli u potpunosti provesti njihovo uvrštavanje u svoje redovite postrojbe. Oni su željeli kompromitirati našu demokraciju i srušiti demokratsku vlast” (*ibid.*: 190). Međutim, ni do dana današnjeg nisu se našli konkretni dokazi da bi se HSP preko HOS-a borio protiv legitimno izabrane vlasti u Hrvatskoj. Dok je u vlasti i dijelu javnosti vladalo negativno mišljenje o postrojbama HOS-a, na sastancima Vlade Mate Granić je tvrdio kako je general Anton Tus “više puta upozoravao kako je to neopravdano jer sve informacije s terena govore da su hosovci čestiti i hrabri borci koji nisu sudjelovali u ratnim zločinima i koji se na terenu podvrgavaju legalnom zapovjedništvu” (Granić, 2005: 28). Pojedini pripadnici HOS-a stavljali su na svoje uniforme i kape oznaku U premda to nikad nije bilo službeno znakovlje HOS-a. Unatoč tome tijekom predizborne kampanje HSP-a 1992. godine Paraga je govorio kako će HOS “uvijek ostati u Hrvatskoj vojsci kao njezin elitni dio. HOS s pravom nosi slovo U, koje su nosili i naši djedovi i bake 1941. godine” (Pavelić, 2003: 79). U tom pogledu nisu bili drugačiji od pripadnika Zbora narodne garde (ZNG) ili Ministarstva unutarnjih poslova koji su ih također stavljali, neki iz uvjerenja, a neki vjerojatno iz revolta prema crvenoj zvijezdi petokraki pod čijim je okriljem Slobodan Milošević, potpomognut Jugoslavenskom narodnom armijom (JNA) provodio svoju velikosrpsku politiku. O službenoj brojci pripadnika HOS-a u Hrvatskoj teško je govoriti. Prema izvorima iz HSP-a i Zajednice udruge bojovnika HOS-a u Hrvatskoj ih je bilo oko 3000 (Ma-

rijan, 2008: 50; *Vjesnik*, 6. kolovoza 2002), dok ih je prema izvorima HSP-a 1861. i Udruge bojovnika HOS-a bilo između 3500 i 4000 (HINA, 26. travnja 2001). Prema podacima MUP-a s kraja 1991. godine, HOS je pod oružjem imao oko 250 ljudi (*Vjesnik*, 5. prosinca 1991). Procjenjuje se da je poginulo oko 400 pripadnika HOS-a, dok ih se 100 vodi kao nestali (*Večernji list*, 29. prosinca 1996; Rohaček, 2009: 17). Politika HSP-a bila je usmjerena na političko i vojno savezništvo Hrvata i Muslimana u BiH protiv velikosrpske politike osvajanja BiH. Stav HSP-a bio je da je BiH nedjeljiva država i često su se koristili krilaticom: "Hrvatska do Drine, Bosna do Jadrana" te su se protivili kantonizaciji i podjeli (*Vjesnik*, 5. veljače 1992). HSP je odlučio organizirati HOS i u BiH, za koji se procjenjuje da je imao do 5000 pripadnika koji su bili dobro naoružani pješačkim naoružanjem; tako je Ratni stožer HOS-a za Hercegovinu osnovan 3. siječnja 1992. godine u Ljubuškom, a vojni je zapovjednik bio Blaž Kraljević, koji je priznavao vrhovno zapovjedništvo Predsjedništva BiH (Kulenović, 1998). HSP je organizirao i Ratni stožer za Bosnu koji se nalazio u Zenici, pod zapovjedništvom Mladena Holmana (PHSP, 9. listopada 1992). HOS se u svom djelovanju zalagao za teritorijalni integritet BiH mnogo dosljednije i iskrenije nego Hrvatsko vijeće obrane (Goldstein, 2010: 165; Ramet, 2009: 531).

Paraga i Paradžik su u ime HSP-a 18. ožujka 1991. godine službenim podneskom u Saboru Republike Hrvatske, gdje su bili primljeni kod predsjednika Žarka Domljana, zahtijevali povratak zgrade Starčevićeva doma, ali im taj objekt nikada nije vraćen (*HP*, br. 4-5, 1991). HOS je pod Paragininim vodstvom 18. rujna 1991. na prijavu samih stanara-umjetnika Starčevićeva doma da taj objekt služi kao snajpersko gnijezdo JNA zauzeo zgradu, tvrdeći da time ujedno štiti stanare, umjetničku arhivu i vrijednosti pohranjene u zgradi. Hamo Čavrk, ondašnji predstavnik najveće umjetničke asocijacije, Hrvatskog društva likovnih umjetnika (HDLU), potpisao je u ime HDLU-a pristanak i dozvolu da HSP ostane u svojoj matičnoj zgradi (*Jutarnji list*, 6. srpnja 2005). HSP je s dragovoljcima HOS-a vratio u posjed zgradu koja je podignuta 1895. godine u vremenu nastupa modernog pravaštva u čast Ante Starčevića radi poticanja šire nacionalne svijesti o Ocu domovine, te je ona postala središnjica HSP-a i Ratni stožer HOS-a. Nakon zauzimanja Starčevićeva doma ispred zgrade je stavljen i jedan top preotet od JNA, što je, prema tvrdnjama Mate Granića, Franju Tuđmana "razbjesnilo, jer je situacija bila takva da je svakog trenutka mogao izbiti rat regularnih postrojbi i Paraginih formacija" (Granić, 2005: 28). To je dovelo do pregovora između Dražena Budiše, Ivana Vekića i Bosiljka Mišetića s jedne i Ante Đapića s druge strane na kojima je dogovoreno da se top ukloni i da se HOS uključi u ZNG, čime je "nestala opasnost od građanskog rata u Hrvatskoj" (*ibid.*).

Ubojstvo Ante Paradžika

Antu Paradžika, dopredsjednika HSP-a i načelnika Ratnog stožera HOS-a, ubila je 21. rujna 1991. godine hrvatska policija na blokadnom punktu "Jež 2" u Sesvetama. Te je večeri Paradžik održao govor na tribini svoje stranke u Hrvatskom domu u Križevcima (Rohaček, 2009: 13). U ratu koji se već uvelike vodio u raznim dijelovima Hrvatske njegova je pravaška retorika bila predvidljiva: pozivao je da se Hrvatska oslobodi jugoslavenskog jarma i uvjeravao stotinjak građana i simpatizera da poslušaju Tuđmana ako ih pozove na sveopći ustanak iako ga je bio označio kao kolebljivca. Govoreći o programu HSP-a, Paradžik je naglasio da je to najhrvatskija i najstarija hrvatska stranka čiji su članovi bili najveći hrvatski rodoljubi. Tadašnju je hrvatsku vlast "nazvao komunističkom i boljševičko-generalskom", istaknuvši da je većina ministara u Vladi radila za KOS i Udbu. "Tko je god bio veći komunist, udbaš, kosovac, dobio je kod nas ministarsko mjesto", rekao je Paradžik na križevačkoj tribini i pozvao narod "da se osvijesti uz povijesno pomirenje nekadašnjih ustaša, domobrana i partizana" (*Vjesnik*, 23. rujna 1991). Tribina na kojoj je Paradžikov tjelohranitelj skočio u publiku s automatom na gotovs potrajala je do devet sati navečer. Paradžik se potom zaputio u Zagreb s tajnikom HSP-a iz Toronta Ivanom Oršanićem (*Novi list*, 20. studenoga 2000). *Ladom nivom* upravljao je Branko Perković. Cesta do Zagreba bila je zamračena zbog zračne opasnosti. Policajci na blokadnom punktu "Jež 2" dobili su dojavu od policajca Blaža Sarića da se u *ladi nivi* nalaze sumnjive osobe koje treba provjeriti. Sumnjivci su, glasila je dojava, najvjerojatnije bili "martićevci".⁴ Međutim malo je vjerojatno da bi neprijateljske snage došle iz smjera Križevaca. Ni danas nije jasno zbog čega je Sarić to rekao, jer upravo je on prethodno zaustavio *ladu nivu* na blokadnom punktu "Drava 778" i razgovarao s vozačem Perkovićem (Gaura, 2010).

Malo prije 23 sata, došavši na punkt, *lada* se zaustavila na signale policijske ekipe u kojoj su bili Željko Vučemilović Grgić, Branko Matošević, Željko Čeko i Paško Palić. No prema tvrdnjama policajaca, tada se začuo pucanj. Jedan policajac prišao je vozilu, a onda se udaljio nekoliko koraka, repetirao kalašnjikov i bez upozorenja ili provjere otpočeo s nemilosrdnom vatrom. Pridružili su mu se i ostali, a Paradžik, Oršanić i Perković uspjeli su uzvratiti vatru iz kalašnjikova i pištolja CZ 7,62 mm koje su nosili sa sobom. Paradžika je pogodio jedan jedini metak koji je bio koban: pogodio ga je u slabinu, ošteti jetra i probio plućno krilo. Paradžik je preminuo gotovo istog trenutka, Branko Perković zadobio je prostrijelnu ranu na desnoj ruci, a Ivan Oršanić nekim je čudom ostao neokrnut. Što se policajaca tiče, jedan je pogođen u desnu natkoljenicu. Očevid ubojstva vodio je dežurni istražni sudac zagrebačkog Okružnog suda Branko Čižmek. Na mjestu događaja zatekao je

⁴ To je eponim koji su mediji dodijelili pripadnicima milicije tzv. SAO Krajine.

ladu na kojoj su sve gume bile izbušene. Tridesetak rupa na karoseriji bilo je raspoređeno sa svih strana. Od stakala cijelo je ostalo samo zadnje desno. Oko *lade* na tlu je pronađeno pedesetak čahura, a u samom vozilu ostale su krhotine streljiva (*Večernji list*, 23. rujna 1991).

Policajci su kasnije tvrdili da se automobil nije zaustavio ni na njihovu ni na punktu prije “Ježa 2”, no Dobroslav Paraga tvrdio je da se *lada* od Križevaca do Sešveta na policijskim kontrolama zaustavila pet puta, što je potvrđeno i sigurnosnom provjerom. Prema svjedočenju Ivana Oršanića, automobil se na punktu “Jež 2” zaustavio na policijski signal, nakon čega je jedan policajac prišao automobilu s vozačeve strane, ali nije zatražio dokumente, nego se odmah udaljio nekoliko koraka i zapucao (*Jutarnji list*, 18. studenoga 2001). Sudac Branko Šerić osudio je četvorku 14. listopada 1993. Prvooptuženi Vučemilović Grgić osuđen je na šest godina zatvora, drugooptuženi Matošević na pet godina, a trećeoptuženi i četvrtooptuženi Čeko i Palić na četiri i pol godine zatvora. Međutim, predsjednik Tuđman osuđene je policajce pomilovao na osnovi zakona o općoj amnestiji koji je donio kako bi se abolirali agresori, te je jedan od ubojica poslije predavao na Policijskoj akademiji u Zagrebu. Ante Paradžik sahranjen je 25. rujna 1991. godine na zagrebačkom groblju Mirogoju pred dvadesetak tisuća ljudi. Ostavio je iza sebe suprugu Jozefinu i troje djece, Mislava, Veroniku i Katarinu, a posmrtno je 1995. godine odlikovan Redom Stjepana Radića za zasluge i stradanje u borbi za nacionalna i socijalna prava i razvitak hrvatskog naroda (NN 46/95).

Hrvatska stranka prava i bitka za Vukovar

Bitka za Vukovar bila je najveća i najkrvavija bitka u Domovinskom ratu i trajala je 87 dana. To je jedna od najznačajnijih epizoda u Domovinskom ratu. S 58 svojih pripadnika pod zapovjedništvom Roberta Šilića HOS je djelovao u obrani Vukovara u kojeg su došli u rujnu 1991. Pripadnici HOS-a u Vukovar su stigli u tri skupine i to: 26-30. rujna trideset i devet bojovnika, 28. rujna četrnaest bojovnika i 29-30. rujna još pet bojovnika (Dedaković, Mirković-Nadž i Runtić, 2000: 175). Bili su na svim položajima od Mitnice, Sajmišta, Lužca i Budžaka do Borova naselja s Trpinjskom cestom. Najveći dio hosovaca bio je na Sajmištu, u Preradovićevoj i Pionirskoj ulici gdje je bio najteži dio bojišnice. Tu su borbe bile vrlo teške i neobične jer su jednu kuću držali hrvatski vojnici, drugu srpski, treću opet hrvatski itd. Tijekom obrane Sajmišta 18. studenoga neprijatelj nije napravio nikakav pomak niti je uspio izbiti na obalu Dunava u središtu grada. Mjesec dana prije na Sajmištu je poginuo zapovjednik jedinice HOS-a Ivan Brdar (*ibid.*: 178). Vukovar je za vrijeme danonoćnih granatiranja sa zemlje i iz zraka tražio pomoć, koja nikada nije došla. Zapovjednici Vukovara Branko Borković – Mladi Jastreb, Blago Zadro i Mile Dedaković Jastreb bezuspješno su tražili pomoć od tadašnjeg ministra obrane

Gojka Šuška i predsjednika Franje Tuđmana. Obratili su se i HSP-u koji nije oklijevao, nego je poslao dragovoljce HOS-a (PHSP, 15. studenog 1991). Hosovce je zaustavio Tomislav Merčep i nije im dopustio proboj do Vukovara, već ih je poslao u Osijek u Crvenu vojarnu i tamo zadržao sve do pada Vukovara. Prema tvrdnjama generala Antona Tusa, tadašnjeg načelnika Glavnog stožera HV-a, zapovijed o probijanju obruča kojim bi se prekinula opsada Vukovara Tuđman je zaobišao i izravno zabranio probijanje obruča (Ramet, 2009: 488). General Martin Špegelj izvršio je smotru hosovaca u Crvenoj vojarni. Osim hosovaca tu je bila i jedna bojna ZNG-a. Špegelj ih je sve pozvao da krenu u uži prodor u pravcu Vukovara jer je smatrao da se vojska s pojačanjem koje bi pronašao general Karl Gorinšek mogla probiti do Marinaca i prihvatiti izbjegle Vukovarce. Za sve časnike izrađene su zapovijedi s mapama i skicama i akcija je trebala početi 13. studenoga. Iz Vinkovaca su trebali poslati vodiče, a kretanje u borbenom rasporedu trebalo je početi u Nuštru, gdje je bilo planirano da se pred zoru na prepad zauzmu prvi neprijateljski položaji. Međutim, do toga nije došlo jer je Merčep odbio krenuti, što zbog puta kroz kukuruz koji je bio pun mina, što zbog straha da će mu Dedaković pucati u leđa (Špegelj, 2001: 320-324). Budući da je Merčep bio u sastavu MUP-a, Špegelj nad njim nije imao nikakve ovlasti. Mogao je samo izvijestiti ministra unutarnjih poslova Ivana Vekića o neizvršenju zapovijedi. Iako je i drugi put napravljena organizacija i određeno vrijeme za pokret i početak proboja, opet je sve propalo. Merčep je tvrdio da je došlo do međusobnog puškaranja između pripadnika HOS-a i ZNG-a, međutim to je bila samo isprika jer se zapravo ništa nije dogodilo (izuzev jedne prepirke između pojedinih pripadnika HOS-a i ZNG-a), u što se uvjerio i sam Špegelj kada ih je ponovno posjetio u Crvenoj vojarni (*ibid.*). Kasnije su mnogi otišli na Južno bojište i u BiH. Gianni De Michelis, ministar vanjskih poslova Italije, jednom je izjavio “da Vukovar ne bi tako stradao niti bi bio razrušen da nije bilo HOS-a koji je htio dokazati svoju hrabrost” (Paraga, 2000). Novinar Radio Vukovara Siniša Glavašević uporno je apelirao i tražio pomoć za Vukovar, prozivao je vlasti u Zagrebu i tvrdio kako između njih i četnika nema nikakve razlike. Na Radio Vukovaru pročitao je tekst pod naslovom “Optužnica”, koji je prvo objavljen u *Hrvatskom pravu* (detajnije o “Optužnici” vidi Lončar, 2010). O navodima HSP-a o izdaji i prodaji Vukovara te o tome kako državne vlasti u Zagrebu nisu ništa poduzele da pruže pomoć i potporu Vukovaru pisao je Davor Marijan, negirajući takve navode i opširno prikazujući pomoć državnih vlasti iz Zagreba (Marijan, 2004). Od 58 bojovnika HOS-a u Vukovaru 25 ih je poginulo ili nestalo, a 26 su teži ili lakši invalidi. Marijan navodi kako je u tromjesečnom razdoblju napada na Vukovar poginulo oko 1850 branitelja i oko 1600 civila, od čega 86 djece. Ranjeno je 2500 osoba, od kojih su 570 ostali trajni invalidi. Bez jednog ili obaju roditelja ostalo je 858 djece. Po procjeni Glavnog stožera HV-a, napadač je u borbama za Vukovar izgubio nekoliko tisuća vojnika i oko 600 oklopnih vozila (Marijan, 2002).

Nakon pada Vukovara Dobroslav Paraga, Milan Vuković i zapovjednik obrane Vukovara Mile Dedaković Jastrebu uhićeni su i optuženi za pad Vukovara od Državne komisije koja je istraživala uzroke pada Vukovara. Komisija je organizirana po zapovijedi Franje Tuđmana, a činili su je: predsjednik Josip Manolić, Gojko Šušak, Josip Perković, Ivan Vekić, Zdravko Mustać, Željko Olujić, Milan Ramljak i Stjepan Herceg. U svojim zaključcima Komisija “drži obvezom nadležnih državnih tijela da temeljito i istinito utvrde, a zatim i kvalificiraju pojedinačnu djelatnost i stvarno značenje međusobnog odnosa zapovjednika Mile Dedakovića, s jedne, i čelnika HSP-a Dobroslava Parage, s druge strane, ne zanemarujući pritom sudionništvo osoba iz njihova kruga, posebice u pogledu djelovanja na pokušaju obaranja ustavnog poretka RH” (Janjić – Tromblon, 2004: 304). Govoreći o slučaju Vukovar, Franjo Tuđman je u poslanici od 24. studenog 1991. godine izjavio da taj slučaj “služi kao očit dokaz o sprezi KOS-a i HOS-a i različitih obavještajnih službi s ciljem obaranja demokratske vlasti u Hrvatskoj” (Gavran, 1992: 89). Na udaru je ponajprije bio Paraga koji je uhićen 22. studenoga 1991. godine pod sumnjom kaznenog djela nasilnog svrgavanja legalno izabrane vlasti, rušenja ustavnog poretka te formiranja oružanih formacija koje su počinile niz kaznenih djela. Istog dana uhićen je i Mile Dedaković Jastrebu koji je optužen za napuštanje položaja i nepodnošenje izvještaja o padu Vukovara, zatim za izdaju i na kraju za utaju njemačkih maraka. U pritvoru je bio i fizički zlostavljan.

Djelovanje HOS-a i nacionalna sigurnost Hrvatske

Osnovni je uvjet i cilj svake državne politike opstanak države, a uvjet opstanka države jest njezina sigurnost. Stoga su sva državna djelovanja, uvjetno nazvana političkim, usmjerena upravo prema tom cilju. To je okvir i sigurnosne politike koja ima zadatak stvoriti koncept mehanizama i sredstava kojima se osiguravaju unutarnja i vanjska sigurnost države i društva (Tatalović i Bilandžić, 2005: 31). Možemo reći da nacionalna sigurnost podrazumijeva: “određeno stanje (postignuto ili predviđeno) sigurnosti; funkcionalno područje djelovanja različitih stručnih institucija zajedno s ukupnim društvenim nastojanjima usmjerenim na postizanje nacionalnih ciljeva i interesa te institucije sigurnosti povezane u sustav. Nacionalna sigurnost treba osigurati stanje u kojem će biti osigurani: sloboda države i društva, teritorijalni integritet i suverenost države u okvirima međunarodno prihvaćenih aranžmana, ljudske slobode i prava građana, politička i socijalna stabilnost društva i države, stabilan gospodarski razvoj i funkcioniranje pravne države, stabilan javni poredak i osobna sigurnost građana, te zdravi i stabilni ekološki uvjeti” (Tatalović, Grizold i Cvrtić, 2008: 22).

Državne vlasti željele su HSP prikazati kao proustašku i fašističku stranku opasnu za novonastali hrvatski demokratski poredak. Neosporno je da je za to zaslužan

i sam HSP zbog ustaške ikonografije i retorike koja mu nije bila strana na predizbornim skupovima. Međutim, “ustaški simboli su postali i opće prisutni u javnosti, a došlo je i do masovnog uništavanja partizanskih spomenika i simbola” (Cipek, 2008: 24). Političko i vojno djelovanje HSP-a daje naslutiti da su državne vlasti s razlogom sumnjale da je HSP opasan za novonastali hrvatski demokratski i ustavni poredak. To je vidljivo u “Izvješću državne komisije o pripremi i vođenju obrane Vukovara” koju je vodio Josip Manolić, a u kojem je kronološki opisano vođenje obrane Vukovara (detaljnije vidi *Izvješće...*, 2010). U “Izvješću” se navodi da “osnivanje naoružanih paravojskih stranačkih formacija, tzv. HOS-a (prvotno ih uvijek bavaju na poligonima u Sloveniji), i to izričito izvan sustava redovnih obrambenih snaga Hrvatske – predstavlja dalekosežno opasan potez kako na unutarnjem, tako i na vanjskopolitičkom planu. Iznutra, u jeku agresije neprijatelja, osnivanje takvih jedinica predstavlja izravnu prijetnju ‘libanonizacije’ hrvatskog političkog života koju – u isto vrijeme – beogradski mediji, uz pomoć službe KOS-a, žestoko najavljuju i priželjkuju” (*ibid.*) te da “djelovanje čelnika HSP-a i stranačkih naoružanih odreda ugrožava Hrvatsku na unutarnjem, a izravno šteti i na međunarodnom planu. Međunarodnu javnost zabrinjava nastanak i djelovanje tih grupa za koje smatraju da su nastavak fašizma” (*ibid.*). Danas se može reći da je to izvješće bilo jednostrano, s brojnim konstrukcijama koje su trebale dokazati da su Mile Dedaković Jastreb i ljudi iz njegova okruženja u suradnji s predsjednikom HSP-a Dobroslavom Paragom i uz pomoć jugoslavenske obavještajne službe zapravo radili na rušenju ustavno-pravnog poretka Republike Hrvatske.

Prije i tijekom vukovarske bitke čelništvo HSP-a zaista je s vremena na vrijeme zagovaralo nedemokratske, čak i nasilne metode preuzimanja vlasti. Tako je Alija Šiljak, član Predsjedništva HSP-a, izjavio: “Mi nećemo moliti, nego ćemo preuzeti vlast” (Pavlaković, 2008: 126). Paraga je govorio da će “doći do sukoba s politikom hrvatske izdaje i kapitulacije. Naše jedinice ne dovode vlast u pitanje, ali vlast ne smije izdati Hrvatsku” (*Nedjeljna Dalmacija*, 4. studenoga 1991), dok je o hrvatskoj Vladi govorio kako ju HSP neće poštovati i da će se “boriti protiv te vlade i rušiti ju, jer je interes hrvatskog naroda u tome da takvi ljudi kao što je predsjednik aktualne vlade (Franjo Gregurić, op. a.) budu u ropotarnici povijesti” (*Globus*, 9. kolovoza 1991). Nakon što je pritvoren, Paraga je započeo štrajk glađu, a HSP je organizirao mirne prosvjede u Zagrebu na Trgu bana Josipa Jelačića. Anto Đapić nazvao je Franju Tuđmana “tvorcem policijske države”, a potporu HSP-u dali su između ostalih Marko Veselica, Zvonimir Baletić, Ivan Gabelica, Silvije Degen, Žarko Puhovski i drugi (Bošnjak, 2007: 24). Policija je prekinula te prosvjede i privela više desetaka osoba. Na prosvjedu održanom 24. studenoga 1991. godine rečeno je kako je “Hrvatska najvažnija” te je poslana poruka predsjedniku Tuđmanu da u “demokratskoj državi ne bi trebalo biti mjesta za političke zatvorenike” (Gre-

gurić, 1998: 300). Prosvjedi su održani i pred Starčevićim domom oko kojega su hosovci zauzeli borbene položaje, a neki su čak predlagali da se krene pred Banske dvore i stanove Josipa Manolića i Josipa Boljkovca. Međutim, do toga nije došlo jer je Paraga iz pritvora poslao pismo hosovcima i članovima HSP-a da se ne služe nikakvim nasilnim metodama. Branko Borković – Mladi Jastreb uhićen je 23. studenoga 1991. godine. Pušten je nakon tri tjedna a da nije ni vidio nalog za svoje uhićenje (Borković, 1995: 25). Uhićenja su izazvala ogorčenost i drugih oporbenih političkih stranaka, pa je tako Ante Miko Tripalo, saborski zastupnik Hrvatske narodne stranke, izjavio da se uhićenjem Parage želi okončati jedan politički sukob (Tripalo, 1995). Paraga je iz pritvora u Remetincu pušten nakon 26 dana štrajka gladu, aktom predsjednika Vrhovnog suda Vjekoslava Vidovića, kojim je odbijeno odobrenje zahtjeva za provođenje istrage za djelo oružane pobune radi nasilnog svrgavanja legalno izabrane vlasti i rušenja ustavnog poretka zbog nedostatka konkretnih dokaza. Nakon toga Vidović je smijenjen s dužnosti uz obrazloženje da je ispunio zakonske uvjete za odlazak u mirovinu, međutim “iza formalnog opravdanja nalazio se drugi razlog: njegovo ponašanje na funkciji predsjednika Vrhovnog suca pokazalo se malo previše neovisnim za ukus nove vlasti” (Uzelac, 2001: 7-8). Vidoviću se na teret stavljalo i inzistiranje na zakonitosti u postupcima protiv Dobroslava Parage i Mile Dedakovića, što je bilo u suprotnosti sa stajalištem vlasti i predsjednika Tuđmana. Prema Vidoviću, bit problema između njega i predsjednika Tuđmana bila je različito shvaćanje pravne države. “Tuđmanov je stav bio da sud treba koristiti za provođenje dnevne politike” (*Novi list*, 28. veljače 1995). Nakon smjene Vidović je izabran za predsjednika Hrvatskog helsinškog odbora za ljudska prava (*Slobodna Dalmacija*, 8. studenoga 2006).

Odnos Hrvatske stranke prava prema drugim političkim strankama

Od samog obnavljanja HSP-a bilo je jasno kako vodstvo stranke, pozivajući se na Antu Starčevića, prisvaja monopol na jedino ispravno tumačenje hrvatskih nacionalnih interesa. S obzirom na to suradnja s ostalim strankama bila je isključena. U sažetku rada naveli smo kako je odnos prema politici koju je provodio vladajući HDZ bio jedan od temeljnih problema HSP-a. To je vidljivo u prikazu djelovanja rada stranke. Pravaši su na prvim višestranačkim izborima podržali HDZ iako je Paraga kao predsjednik stranke bio protiv toga. Dakle, u samoj je stranci postojao spor oko podrške HDZ-u. Nezadovoljni razvojem političkih događaja i nepozivanjem u vladu koju je formirao HDZ 1990. godine, pravaši su se potpuno okrenuli radikalnoj kritici HDZ-a, zaoštrivši političku retoriku. Paradžik je smatrao da HDZ i druge stranke nisu trebali primati komuniste koji nisu izišli iz Partije prije barem pet godina jer su mnogi komunisti nakon izbora promijenili knjižice i stranke, a u biti su ostali isti. Osobito je kritizirao obećanje koje je Tuđman davao na svojim

predizbornim skupovima, naime da će svi koje je komunistička vlast postavila kao podobne biti smijenjeni. Paradžik je smatrao kako su “sve strukture koje je postavila bivša komunistička vlast, boljševička, ostale na vlasti, ostale su u strukturama privrede, od kadrovika, direktora, savjetnika... i oni danas pljačkaju i uništavaju hrvatsku privredu. Uništavaju je jer je nisu ni dosad štedjeli. Te ljude je trebalo odmah suspendirati” (*Fokus*, 6. listopada 1990). Paradžik je kritizirao i odluku da se kao Dan državnosti slavi 30. svibnja jer Hrvatska pravno još nije država. To je dan uspostave demokracije, a za nezavisnu državu Hrvatsku tek se treba izboriti, što je zadaća HSP-a jer je “HDZ nakon što je proglasila 30. svibnja za Dan državnosti mogla putem Hrvatskog sabora proglasiti i hrvatsku državnu samostalnost. No kada to već nije tada učinila, mogla je prije svih drugih na ovim prostorima organizirati plebiscit hrvatskog naroda i građana Hrvatske u domovini i dijaspori, kako bi se točno utvrdilo žele li Hrvati i građani Hrvatske samostalnu hrvatsku državu ili ne” (*Azur journal*, lipanj 1990). Paraga je prigovarao HDZ-u i zbog toga što nakon izbora nisu otvoreni politički dosjei, što nije ukinuta tajna policija i otvoreni dosjei svih dužnosnika vlasti kako bi se vidjelo tko ima čiste ruke (*Novi list*, 7. travnja 1991). Također je smatrao da je Franjo Tuđman morao odvojiti funkciju predsjednika HDZ-a od funkcije predsjednika Republike, “tim više što to može imati elemente jedne autokracije” (Paraga i Paradžik, 1991: 115). Krešimir Pavelić je smatrao kako je HDZ kao većinska stranka u Saboru trebao povesti postupak da se SDS isključi iz Sabora jer je to faktički teroristička stranka (*ibid.*: 220). Osim HDZ-a, čiju su politiku najčešće kritizirali, rijetke su stranke, naročito one desne orijentacije, kojima su pravaši pridavali pozornost. Paraga je naveo kako je HOP koji vodi Srećko Pšeničnik, zet Ante Pavelića, “malobrojna organizacija bez ikakvog utjecaja na prilike i političko raspoloženje u Hrvatskoj, sa kojim HSP nema nikakve dodire niti suradnje” (*ibid.*: 112).

Hrvatska stranka prava na parlamentarnim i predsjedničkim izborima 1992. godine

HSP je prvi put izišao na višestranačke izbore 2. kolovoza 1992. godine. Tada su zajedno održani izbori za Zastupnički dom Sabora Republike Hrvatske i za predsjednika Republike. Predsjednički kandidat HSP-a bio je njegov predsjednik Dobroslav Paraga, koji je s 31 godinom ujedno bio i najmlađi predsjednički kandidat. Budući da HSP nije aktivno sudjelovao na prvim višestranačkim parlamentarnim izborima 1990. godine, nije se moglo znati kakve bi rezultate mogao postići na izborima 1992. godine. Prema anketnom ispitivanju koje je 1992. godine uoči izbora proveo zagrebački Fakultet političkih znanosti na 2359 ispitanika, njih 10,6% planiralo je dati glas državnoj listi HSP-a za Sabor, dok ih je 9,1% planiralo dati glas Paragi kao predsjedničkom kandidatu HSP-a (Kasapović, 2001: 271-272). Međutim, HSP se

protivio raspisivanju izbora jer je smatrao da ne treba trošiti novac za njih kad je Hrvatska usred rata (Rohaček, 2009: 27). Parlamentarni izbori 1992. godine održani su prema mješovitom većinsko-proporcionalnom izbornom sustavu, gdje se 60 zastupnika biralo u izbornim jedinicama u kojima se u svakoj bira jedan zastupnik, prema sustavu većina, a 60 zastupnika s državne liste d'Hondtovom metodom uz izborni prag od 3% (Zakošek, 2002: 34-40). Izborima 1992. godine prethodi uspostava i međunarodno priznanje Hrvatske te formiranje UNPA-zona, što je rezultiralo *de facto* gubitkom jednog dijela hrvatskog teritorija i dolaskom mirovnih postrojbi Ujedinjenih naroda.

Javne tribine Dobroslava Parage i HSP-a u jeku predizborne kampanje bile su manje-više jednake i privlačile su veliku pozornost. Svuda su ga pratili tjelohranitelji, oko njega su bili vojnici HOS-a i članovi stranke. Jedan od izbornih slogana bio je "Unprofor go home, sav narod u svoj dom". Nenad Zakošek navodi kako je politički program HSP-a na izborima 1992. godine obilježavao "naglašeni deklarativni antikomunizam pod izbornim motom 'Lista bez komunista', snažan antisrpski resentment, inzistiranje na hrvatskim pretenzijama prema BiH te desnoradikalni politički afiniteti (autoritarizam, i etnički purizam)" (Zakošek, 2002: 36). Tako je Blaž Kraljević na predizbornom skupu HSP-a održanom u Metkoviću 26. srpnja 1992. godine govorio da će HOS u BiH "napraviti sve da istjera ubojice tj. četnike preko Drine", a Paraga je poručio da "četnici i srbokomunisti neće više živjeti u Hrvatskoj, neće četnički opanak i četničke bradonje hodati po Kninu i neće nam oni pisati hrvatsku povijest", nego će "bježati kao psine preko Drine".⁵ Iako je HSP-u i njegovim liderima u predizornoj kampanji radikalna nacionalna retorika bila u fokusu istupa, vrijedi spomenuti stajališta stranke i o nekim drugim aspektima hrvatskog društva. U svom predizbornom "Proglasu" HSP je između ostalog obećao: "Narodno će se gospodarstvo razvijati pravednom poreznom politikom i svekolikom pomoći države, te pravednom bankovnom politikom koja će poticati stvaralaštvo. Državna će pomoć u stvaranju bogatog sela bez kojeg nema ni bogatog društva biti posvemašnja (od povoljnih kredita do državnog programiranja proizvodnje), što će biti jamac plasiranja seljačkih proizvoda. Diplomatska će se administracija smanjiti. Valuta će biti povijesni hrvatski novac kuna".⁶ Dušan Bilandžić navodi kako je zahvaljujući radikalnoj nacionalnoj retorici na predizborne skupove HSP-a dolazilo nekoliko desetaka tisuća ljudi. Njihovi su skupovi tada bili među najposjećenijima, ali rezultati izbora nisu potvrdili ono što je najavljavano u predizornoj kampanji (Bilandžić, 2001: 561).

⁵ PHSP: Predizborni skup HSP-a u Metkoviću 26. srpnja 1992. godine, Hrvatska stranka prava, Zagreb, 1992.

⁶ PHSP: "Proglas HSP-a o sadašnjem predsjedniku Republike", Zagreb, 1992.

U analizi Dražena Lalića koja se temeljila na stranačkim porukama u *Večernjem listu*, *Novom listu* i *Slobodnoj Dalmaciji* prikazana je prisutnost određenih tema u pojedinim strankama i predizbornoj kampanji u cjelini. Glavne teme HSP-a bile su nacija, UNPROFOR, vlast, izbori, povijest i rat (Lalić, 1995: 241). Nadalje, Lalić je analizirao i elemente strategije predizborne kampanje HSP-a, utvrdivši da je HSP svoju kampanju temeljio na predizbornim skupovima, pozivanju na dugu tradiciju te isticanju da su stranka sastavljena od mladih i časnih ljudi. Dio slogana stranke bio je preuzet iz političke propagande NDH: “Za dom spremni”, “Na ljutu ranu, ljutu travu”, “Sve za nezavisnu državu Hrvatsku, nezavisna država Hrvatska nikome”. Razlog zašto treba glasovati za njih, isticali su pravaši, njihove su zasluge u Domovinskom ratu. HSP je u kampanji 1992. bio najkritičniji prema HDZ-u, ali nije izostala ni kritika Socijaldemokratske partije. Što se tiče izbornih obećanja pravaša, Lalić je zaključio kako su ona bila konkretna, ali prilično ekstremna i ne-realna zbog političkih okolnosti (*ibid.*: 255-256). Osim toga jedan od crno-bijelih predizbornih plakata HSP-a bio je inspiriran granicama NDH. Plakat je, naime, prikazivao tri zemljopisne karte Hrvatske, poredane po veličini: najveća je bila prva slijeva i uz nju je pisalo: “NDH/HSP”, dok su uz druge dvije stajali natpisi “SRH/SDP” i “RH/HDZ”. Karta SDP-a bila je u socijalističkim granicama Hrvatske, dok je na karti HDZ-a Hrvatska prikazana bez svojih okupiranih dijelova, čime su pravaši aludirali na to da je HDZ za dvije godine vlasti neprijatelju dopustio “da odgriže dobar komad Hrvatske kiflice, koju su takvom bili očuvali komunisti” (Senjković, 2002: 134-135).

Reana Senjković, koja je analizirala vizualne poruke u političkim izbornim kampanjama, navodi kako su zasluge HSP-a u obrani Hrvatske bile teme njegovih stranačkih plakata, koji su imali oblik izduljenog i vodoravno položenog pravokutnika. “Oba poručuju prikazom mladih i snažnih muškaraca odjevenih i uređenih prema predlošku kojim će i državni mediji, ali i propagandne poruke vladajuće stranke najbolje opisivati lik hrvatskoga vojnika. Jedan je od HOS-ovih plakata po horizontali podijeljen na tri dijela da bi reproducirao fotografije lica i poprsja dvojice ‘boraca’: odjeveni su u crnu košulju i maskirnu uniformu, obojica nose lančić s križem oko vrata, a onaj u uniformi još i Ray Ban naočale. Gledaju u prolaznika, ali ga prisiljavaju na zauzimanje žablje perspektive ističući time svoju snagu i moć. Crno-bijela fotografija u središnjem dijelu plakata prikazuje šake stisnute u vojnički pozdrav: palci dignuti u vis znače ohrabrenje ili potvrdu nečeg dobrog, a združeni stiskom šaka ujedno oblikuju slovo U” (Senjković, 1997: 109).

Na predsjedničkim izborima Paraga osvaja 144.655 glasova odnosno 5,40%, dok HSP na parlamentarnim izborima osvaja točno 186.000 glasova odnosno 7,10% i dobiva pet saborskih zastupnika; to su bili Dobroslav Paraga, Anto Đapić, Boris Kandare, Ante Prkačin i Petar Bosnić (Goldstein, 2003: 458-459). Svi su kandidati

HSP-a na parlamentarnim izborima izabrani preko državnih lista. Najbolje rezultate HSP je ostvario u biračkim odborima za inozemstvo, gdje je osvojio 10.160 glasova odnosno 12,03%, te u Kaštelima gdje su osvojena 4994 glasa ili 9,90%.⁷ I Paraga je najbolji rezultat ostvario u biračkim odborima za inozemstvo, gdje je osvojio 9300 glasova odnosno 12,15%, a najviše glasova osvojio je i u najvećoj izbornoj jedinici, Zagrebu – 22.125 glasova.⁸

Poražavajući i šokantni rezultati izbora za HSP rezultirali su prozivanjem HDZ-a za izbornu prijevaru. “Pokrali su nam najmanje trideset posto”, govorio je Paraga i dodao “da možda nisu trebali pobijediti, ali sigurno smo trebali dobiti mjesto prve opozicijske stranke” (Rohaček, 2009: 32). Da je HSP dobio manje glasova nego što se očekivalo, smatrao je i Mate Granić (Granić, 2005: 53). Osnovanoj sumnji u izbornu prijevaru pridonio je i Stjepan Mesić na drugom Općem saboru HSP-a kada je izjavio “prevariti se može u izborima, to vam ja mogu iz prve ruke reći 5 do 6%” (Mesić, 1995). Teško je suditi je li HSP pokraden, međutim činjenice iz devedesetih jasno pokazuju da u to vrijeme “opozicijskim strankama kao i nevladinim udrugama nisu na raspolaganju bili adekvatni instrumenti kontrole postupka glasovanja i prebrojavanja glasova: predstavnici opozicije imali su pravo samo na neobvezujuće promatrače koji nisu mogli utjecati na odluke izbornih tijela dok nevladinim udrugama nije bilo dopušteno ni promatranje” (Zakošek, 2002: 29). U svojoj analizi procesa konstituiranja hrvatske države Dragutin Lalović navodi kako je HDZ potpuno marginalizirao HSP koji se pozivao na političko nasljeđe NDH: “U nekoliko godina, točnije do 1993., HDZ ih je radikalno pomeo, izborno pokrao, potkupio, neke poubijao (Paradžik), sudio im (Paraga, Jastrebo), prebijao ih (Đapić u Hercegovini)” (Lalović, 2001: 19).

Nakon parlamentarnih i predsjedničkih izbora specijalna policija provalila je 26. rujna 1992. godine u Starčevićev dom gdje su pronađene velike količine oružja, streljiva i eksploziva. Sve je zaplijenjeno, a stranačko je osoblje deložirano. Opisana politička djelovanja HSP-a rezultirala su time da je Stjepan Herceg, glavni državni odvjetnik, Ustavnom sudu Republike Hrvatske dostavio prijedlog o zabrani rada HSP-a i SDS-a pozivajući se na članak 36 Ustavnog zakona o Ustavnom sudu koji propisuje da će Ustavni sud zabraniti rad političke stranke kad utvrdi da njezin program odnosno djelovanje nasilno ugrožavaju demokratski ustavni poredak, ne-

⁷ Izborna komisija Republike Hrvatske, Službena zabilješka, Preslike uspjeha državnih lista po izbornim jedinicama za redovito biračko tijelo, Zagreb, 12. kolovoza 1992.

⁸ Izborna komisija Republike Hrvatske, Službena zabilješka, Preslike uspjeha predsjedničkih kandidata po općinama za redovito biračko tijelo, Zagreb, 12. kolovoza 1992. i Izborna komisija Republike Hrvatske, Službena zabilješka, Preslike analitičkih podataka o rezultatima za predsjednika Republike Hrvatske u općinama i inozemstvu, Zagreb, 12. kolovoza 1992.

ovisnost, jedinstvenost ili teritorijalnu cjelovitost Republike Hrvatske (*Globus*, 16. listopada 1992).

Zaključak

HSP je bio prva stranka koja je u svom programu imala za cilj nezavisnost Hrvatske. Kao sljedbenici Starčevićeve i Kvaternikove ideologije pravaši nikome nisu priznavali dosljedniju državotvornost od one što su je sami ispovijedali. Nezavisna nacionalna država za njih je bila najveća vrijednost. Stranačka ideologija HSP-a bila je radikalni hrvatski nacionalizam, pri čemu je vodstvo stranke prisvajalo monopol na jedino ispravno tumačenje hrvatskih nacionalnih interesa. Rabila je termin NDH, organizirala proslave 10. travnja, zagovarala granicu na Drini i plebiscitarno ujedinjenje s BiH. Stranka je smatrala da se hrvatski interesi protiv ideje Velike Srbije brane na Drini, a ne na Uni i Neretvi. Iako je zagovarala NDH i ustaški pokret, odricala se ustaških zločina i zločinačkog ustaškog režima, argumentirajući da je fašistički i totalitarni karakter imao ustaški režim, a ne država. Pravaši NDH nisu poistovjećivali s režimom, nego su smatrali da ga je trebalo promijeniti. Obilježavanje 10. travnja devedesetih godina nije nužno značilo slaviti fašizam i političko-ideološki karakter NDH, nego obilježiti sjećanje na osnivanje hrvatske države. U tome je bio paradoks. HSP se deklarirao kao stranka s najžešćim nabojem antijugoslavenstva i antikomunizma. Vodeću ulogu u radu i djelovanju stranke imali su bivši politički zatvorenici Dobroslav Paraga i Ante Paradžik, koji je ubijen u nerazjašnjenim okolnostima. Državna je komisija postupke nekih sudionika bitke za Vukovar proglasila “izravnom prijetnjom ustavnom poretku” i “pokušajem rušenja hrvatske države”. Ti zaključci nikad nisu povučeni, stoga je ta bitka, odnosno pojedini njezini akteri, i danas povezana s ocjenom da se radilo i o službenom rušenju hrvatske države u kojem su između ostalog sudjelovali pripadnici HOS-a predvođeni Paragom i Milom Dedakovićem, zapovjednikom Operativne grupe Vukovar, Vinkovci, Županja. Stranka je bila glavni i najžešći kritičar politike Franje Tuđmana i HDZ-a. Postojala je velika netrpeljivost između Parage i Tuđmana koji se na sve moguće načine obračunavao s pravaškim čelnikom. Središnji je cilj pravaštva ostvaren, stvorena je nacionalna država. Neosporna je uloga HSP-a u stvaranju i naročito obrani države, iako ta uloga nije bila vodeća. Petorica saborskih zastupnika HSP-a nakon parlamentarnih izbora 1992. godine ipak nisu predstavljala veliku političku snagu u hrvatskom političkom sustavu.

LITERATURA

- Bilandžić, Dušan. 2001. *Propast Jugoslavije i stvaranje moderne Hrvatske: eseji, članci, intervjui, analize, izvješća, izjave*. AGM. Zagreb.
- Blažeković, Goran Ante. 2007. Hrvatska stranka prava 1990. godine: Obnova, djelovanje i uzroci raskola, u: Turkalj, J., Matijević, Z. i Matković, S. (ur.): *Pravaška misao i politika: zbornik radova*. Hrvatski institut za povijest. Zagreb: 301-317.
- Borković, Branko. 1995. *Rušitelj ustavnog poretka*. Meditor, Udruga dragovoljaca Domovinskog rata. Zagreb.
- Bošnjak, Mladen. 2007. *Blaž Kraljević – pukovnik i pokojnik*. Radio Stari most. Mostar.
- Butković, Davor, Grakalić, Marijan. 1992. *Domovinski rat: interview*. Azur journal. Zagreb.
- Cipek, Tihomir. 2008. Politika prošlosti HDZ-a: Od Evo zore do Hristos se rodi, u: Podunavac, M. (ur.): *Politička i konstitucionalna integracija duboko podjeljenih društava*. Fondacija Heinrich Böll, Regionalni ured za Jugoistočnu Evropu. Beograd: 17-28.
- Dedaković, Mile, Mirković-Nadž, Alenka, Runtić, Davor. 2000. *Bitka za Vukovar*. Neobična naklada. Vinkovci.
- Državno izborno povjerenstvo Republike Hrvatske – izbori 1992. http://www.izbori.hr/arhiva/arhiva_1992.html (datum pristupa: 5. studenog 2012).
- Đurić, Dragan, Munjin, Bojan, Španović, Srđan. 1990. *Stranke u Hrvatskoj*. Radničke novine. Zagreb.
- Gaura, Orhideja. 2010. "Ljudi koje je 90-ih trebalo ukloniti". *Nacional*, br. 741, <http://www.nacional.hr/clanak/76462/ljudi-koje-je-90-ih-trebalo-ukloniti> (datum pristupa: 10. veljače 2011).
- Gavran, Zdravko. 1992. *Kako su rušili Tuđmana*. Domovina TT. Zagreb.
- Goldstein, Ivo. 2003. *Hrvatska moderna povijest*. Novi Liber. Zagreb.
- Goldstein, Ivo. 2010. *Dvadeset godina samostalne Hrvatske*. Novi Liber. Zagreb.
- Gračić, Mate. 2005. *Vanjski poslovi: iza kulisa politike*. Algoritam. Zagreb.
- Gregurić, Franjo. 1998. *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatske: 1991. – 1992*. Naklada Zadro. Zagreb.
- HINA. 2001. 'Predstavljena Udruga bojovnika hrvatskih obrambenih snaga' <http://www.hsp1861.hr/vijesti/010427net.htm> (datum pristupa: 11. siječnja 2014).
- Irvine, A. Jill. 1996. *State-Building and Nationalism in Croatia*. NCEEER. Washington, http://www.nceer.org/toumanoff_library.html (datum pristupa: 11. travnja 2008).
- Izvješće državne komisije o Pripremi i vođenju obrane Vukovara. 2010. *National security and the future* (11) 2-3: 111-153.
- Janjić – Tromblon, Petar. 2004. *Žedni krvi gladni izdaje*. Vlastita naklada. Vukovar.

- Kasapović, Mirjana. 1994. Političke stranke i stranački sustav u Hrvatskoj. *Politička misao* (31) 1: 171-187.
- Kasapović, Mirjana, ur. 2001. *Hrvatska politika 1990.-2000.: Izbori, stranke i parlament u Hrvatskoj*. Fakultet političkih znanosti. Zagreb.
- Kulenović, Tarik. 1998. Pripreme za rat i početak rata u Bosni i Hercegovini 1992. godine. *Polemos* (1) 53-67.
- Lalić, Dražen. 1995. Pohod na glasače. Analiza sadržaja poruka predizbornih kampanja stranaka u Hrvatskoj 1990., 1992. i 1993. godine, u: Vrcan, S. i dr. *Pohod na glasače – izbori u Hrvatskoj 1990-1993*. Puls. Split.
- Lalić, Dražen. 2012. Do love od uvjerenja: 20 godina izbornih kampanja u Hrvatskoj, u: Picula, B. (ur.): *Izbori u Hrvatskoj i iskustva iz regije, prva dva desetljeća*. GONG i Fakultet političkih znanosti. Zagreb: 26-42.
- Lalović, Dragutin. 2001. Hrvatska Druga republika i njezine državotvorne kušnje. *Politička misao* (38) 1: 12-25.
- Letica, Slaven. 1992. *Obećana zemlja: politički antimemoari*. Globus International, Atlantic Paper i OKC. Zagreb.
- Lerotić, Zvonko. 1997. Politički i duhovni pluralizam u Hrvatskoj. *Crkva u svijetu* (32) 1: 5-13.
- Lončar, Marko. 2010. Činjenice o "Optužnici" koju je pročitao Siniša Glavašević. *National security and the future* (11) 2-3: 9-60.
- Lučić, Ivo. 2005. Ima li Hercegovine? (Tko i zašto negira Hercegovinu i Hercegovce?). *National security and the future* (6) 3-4: 37-86.
- Lučić, Ivo. 2008. Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja. *Časopis za suvremenu povijest* (40) 1: 107-140.
- Marijan, Davor. 2002. Bitka za Vukovar 1991. *Scrinia Slavonica* (2) 1: 367-402.
- Marijan, Davor. 2004. *Bitka za Vukovar*. Hrvatski institut za povijest. Zagreb.
- Marijan, Davor. 2008. Sudionici i osnovne značajke rata u Hrvatskoj 1990. – 1991. *Časopis za suvremenu povijest* (40) 1: 47-63.
- Mesić, Stjepan. 1995. Govor na 2. općem Saboru HSP-a 1995. godine, Hrvatska stranka prava, Zagreb, 18. veljače 1995.
- Odluka kojom se odlikuju Redom Stjepana Radića (NN 46/95).
- Paraga, Dobroslav. 1992. Govor u Saboru RH, Zagreb: Hrvatska televizija 7. rujna 1992. <http://www.hsp1861.hr/video.html> (datum pristupa: 12. siječnja 2009).
- Paraga, Dobroslav. 1993. Govor u Saboru RH, Zagreb: Hrvatska televizija 27. ožujka 1993. <http://www.hsp1861.hr/video.html> (datum pristupa: 12. siječnja 2009).
- Paraga, Dobroslav. 1995. *Goli otok – istočni grijeh Zapada*. Vlastita naklada. Zagreb.
- Paraga, Dobroslav. 2000. *Istina o obrani i padu Vukovara i dalje pod potpunom zabranom u Republici Hrvatskoj*. <http://www.hsp1861.hr/vijesti/201118sjp.htm> (datum pristupa: 18. studenog 2009).

- Paraga, Dobroslav, Paradžik, Ante. 1991. *Borba za hrvatsku državnu nezavisnost – od obnove do Lipanjske povelje Hrvatske stranke prava*. HSP. Zagreb.
- Pavelić, Krešimir. 1995. *HSP od obnove do slobode: politikanti, karijeristi, demagozi, pseudopravaši, masoni i kosovci*. HDSP. Zagreb.
- Pavelić, Krešimir. 2003. *Hrvatski herostrati*. Hrvatski pravaški pokret. Zagreb.
- Pavković, Mladen. 1991. *Hrvatski mučenici*. Glas Podravine. Koprivnica.
- Pavlaković, Vjeran. 2008. Opet Za dom spremni. Desetotravanjske komemoracije u Hrvatskoj nakon 1990. godine, u: Bosto, S., Cipek, T., Milosavljević, O. (ur.): *Kultura sjećanja: 1941. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*. Disput. Zagreb: 113-129.
- Pavlaković, Vjeran. 2009. Komemorativna kultura Bleiburga, 1990-2009., u: Bosto, S., Cipek, T. (ur.): *Kultura sjećanja: 1945. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*. Disput. Zagreb: 167-194.
- Perić, Ivo. 2000. *Hrvatski državni sabor 1848.-2000. Treći svezak 1918.-2000*. Hrvatski institut za povijest, Hrvatski državni sabor i Dom i svijet. Zagreb.
- Pismohrana Hrvatske stranke prava.
- Plamen Nezavisne Države Hrvatske – 10. travnja 1941. – 10. travnja 1992.* 1992. HSP. Zagreb.
- Praznik, Brane. 2007. *Trgovci s smrtjo. Branilci domovine II*. Vlastita naklada. Ljubljana.
- Puškaš, Zvonimir. 1995. *Hrvatski demokratski nacionalizam*. Hrvatski forum. Zagreb.
- Radoš, Ivica. 2012. *Sve tajne HDZ-a. Povijest, sukobi i prevrati*. Večernji list. Zagreb.
- Ramet, Sabrina Petra. 2009. *Tri Jugoslavije: izgradnja države i izazov legitimacije: 1918.-2005*. Golden marketing – Tehnička knjiga. Zagreb.
- Rohaček, Goran. 2009. *Hrvatsko pravaštvo na prijelazu tisućljeća*. Vlastita naklada. Čakovec.
- Sabol, Željko. 1992. *Sabor Republike Hrvatske: 1990.-1992*. Hrvatski sabor. Zagreb.
- Senjković, Reana. 1997. Odlučni i nasmijani (Vizualni aspekti političke propagande za izbora u Hrvatskoj 1990-1997). *Etnološka tribina* (27) 20: 95-132.
- Senjković, Reana. 2002. *Lica društva – likovi države*. Institut za etnologiju i folkloristiku. Zagreb.
- Spehnbjak, Katarina, Cipek, Tihomir. 2007. Disidenti, opozicija i otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945. – 1990. *Časopis za suvremenu povijest* (39) 2: 255-297.
- Šošić, Hrvoje. 1993. *Hrvatski politički leksikon, Prvi dio, A–O*. Tiskara Rijeka. Rijeka.
- Špegelj, Martin. 2001. *Sjećanje vojnika*. Znanje. Zagreb.
- Tatalović, Siniša, Bilandžić, Mirko. 2005. *Osnove nacionalne sigurnosti*. Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Policijska akademija. Zagreb.
- Tatalović, Siniša, Grizold, Anton, Cvrtila, Vlatko. 2008. *Suvremene sigurnosne politike*. Golden marketing – Tehnička knjiga. Zagreb.

Temeljna načela i Statut Hrvatske stranke prava, Zagreb, 24. veljače 1991.

Tripalo, Mika. 1995. *Hrvatska kakvu želim: socijaldemokratska alternativa*. Rim Utei i Vilaz. Rijeka.

Tuđman, Franjo. 1999. *Hrvatska riječ svijetu: razgovori sa stranim predstavnicima*. Hrvatska sveučilišna naklada i Hrvatski institut za povijest. Zagreb.

Uzelac, Alan. 2001. Hrvatsko pravosuđe u devedesetima: od državne nezavisnosti do institucionalne krize. *Politička misao* (38) 2: 3-41.

Zakošek, Nenad. 2002. *Politički sustav Hrvatske*. Fakultet političkih znanosti. Zagreb.

Ostali izvori

Azur journal, Zagreb

Fokus, Zadar

Globus, Zagreb

Hrvatsko pravo, Zagreb

Javnost, Zagreb

Jutarnji list, Zagreb

Nedjeljna Dalmacija, Split

Novi list, Rijeka

Slobodna Dalmacija, Split

Večernji list, Zagreb

Vjesnik, Zagreb

Velimir Veselinović

RENEWAL AND POLITICAL ACTIVISM OF THE CROATIAN PARTY OF RIGHTS (HSP), 1990-1992

Summary

Based on the party archives, newspaper archives and literature recovery, the author presents the political programs and activities of the Croatian Party of Rights (HSP) from 1990 to 1992. This work analyzes the political aims of the party, the most important personalities associated with it during this period, the significance of its electioneering as well as of its results in the election of 1992. Once the multiparty system was established, HSP was rebuilt by Dobroslav Paraga and Ante Paradžik. The main party's program was the establishment of an independent Croatian state. Political action of HSP resulted in po-

litical killings, political trials of leading party officials and the Party's schism. The fundamental obstacle to renewal and further development of HSP was the Croatian Democratic Union and its attitude towards HSP.

Keywords: Croatian Party of Rights, Croatian Defence Forces, Dobroslav Paraga, Political Parties, Homeland War

Kontakt: **Velimir Veselinović**, Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, 10 000 Zagreb. E-mail: velimir.veselinovic@fpzg.hr